

“ניצחון השיטה”: מאזרחות “ראויה” לאזרחות מנכסת בעיר מהגרים מתוכננת

מירב אהרון-גוטמן*

תקציר. בשנות המחקר, 2004-2000, עמד הליכוד בשיא כוחו, הן בזירה הארצית והן בשדה המחקר, אשדוד. דווקא אז הפך למושא ללעג ולביקורת ציבורית נוקבת. אשאל כיצד נוצר פער זה בין כוחו האלקטורלי של הליכוד לבין הונו הסימבולי? על סמך חקירה אתנוגרפית אטען כי “ניצחון השיטה” – אימוץ האזרחות ה“ראויה” (appropriate citizenship) – יצר תרבות פוליטית חדשה: אזרחות מנכסת (appropriating citizenship). אזרחות זו נוצרת בשלושה שלבים: בשלב הראשון מאמצים האנשים את המודלים הראויים (פעילות במפלגה, בחירות); בשלב השני נוצרת הפרדה בין צורה לתוכן והכלים הראויים נטענים בתוכן חדש מטעמים של דת, שפה והקשרים כלכליים וסוציו-היסטוריים; בשלב השלישי מתגבשת האזרחות המנכסת, ונוצרת שפה חדשה-ישנה ומופעים חדשים-ישנים של צבירת כוח (טופסי מתפקדים, מחנות ורשימות עצמאיות). מודל זה מציע ביקורת על התרבות הפוליטית המודרנית ועל מה שהייתה עבור מהגריה של עיר הלאום המודרנית.

“בצער רב וביגון קודר אנו מודיעים על היבחרו של דניאל בן-לולו לחבר כנסת בישראל. תושבי אשדוד כואבים, המומים ומזועזעים...”. דברים אלה, המעוצבים כמודעת אבל גדולה שבמרכזה תמונתו של דני בן-לולו, עיטרו את שער העיתון המקומי בסוף השבוע בו התקיימו בליכוד הפריימריז, בהם זכה להיבחר כמועמד ראלי ברשימת הליכוד לכנסת. הייתה זו רק יריית הפתיחה; דני בן-לולו הפך להיות מושא ללעג גם בזירה הציבורית הארצית; עמנואל רוזן הציב אותו בראש מצעד האיווולת תקופה ארוכה, ואילו שי ודרור הציגו סאטירה שבה נראה דני בן לולו מקיים מין אוראלי עם כל חברי מרכז הליכוד על מנת להיבחר – הרי לא יכול להיות שהוא נבחר בדרך אחרת. בחסות הסאטירה העזו קבוצות מסוימות בחברה הישראלית להביע את דעתן על מפלגת השלטון ועל נבחריה.

* החוג לסוציולוגיה, אוניברסיטת קולומביה

ברצוני להודות לחברי סניף הליכוד באשדוד. כנות הלשון והמחשבה שהציעו לי הם עמוד התווך של מאמר זה. מאמר זה מבוסס על עבודת הדוקטורט “לתכנן ולחיות את עיר הלאום המודרנית: על גבולות ומגבלות האזרחות בישראל של שנות ה-2000”. ברצוני להודות למנחי העבודה הפרופסורים ג'ון קומרוף, חיים חזן ורוזן שמיר. תודה מיוחדת לפרופ' חנה הרצוג, אשר הערותיה ועבודותיה השפיעו השפעה מכרעת על עבודה זו. תודה לפרופ' חיה שטייר על ההזדמנויות ולשני קוראים אנונימיים על שהשביחו את המאמר עד מאוד.

הלך רוח ציבורי זה ביחס לחברי הליכוד שלט בשנים האחרונות הן בשיח הארצי והן בשיח העירוני באשדוד, והוא מסמן את המתח המחקרי שבו שוכן חיבור זה: איך קורה שעבור נבחר ציבור אלה, שיא הקריירה שלהם הוא גם שיא הוקעתם? איך נוצר הפער בין כוח האלקטורלי של הליכוד לבין הונו הסימבולי? כיצד הפכו ועידות הליכוד לקרקס חדשותי בזמן שמדובר במפלגת השלטון הפועלת על-פי חוקת מפלגה?

מיעוט המחקר על הליכוד (גולדברג, 1992; גונן, 1982; גרץ, 1995; שפירא, 1989), כמו גם העובדה שלא נכתבה אתנוגרפיה על "הליכוד", הם סימן לשיור ההגמוניה של "העבודה" גם במסדרונות האקדמיה, ולסירובה של האקדמיה להכיר במרכזיות הליכוד שהלך והתקרב למפא"י-עבודה בשנות שלטונו. באמצעות אתנוגרפיה בסניף הליכוד באשדוד ביקשתי להפר את הדממה המחקרית, ולנסות לעמוד על מה שזיהיתי כרכיב מרכזי במערכת הפוליטית (שפירא, 1984) בישראל, כפי שהיא מיוצרת במסדרונות הליכוד. ביקשתי לפרק ולהרכיב מחדש את לבני הסאטירה, ולשאול איזו חוויית אזרחות התפתחה בישראל של 2002-2005. באמצעות ניתוח של תרבות פוליטית מקומית אבקש ללמוד על חוויית האזרחות של פעילים פוליטיים במפלגת הליכוד בעיר סמי פריפריאלית בישראל.

מתודולוגיה

בשלב מחקר הגישוש, שבו תיעדתי את העיר תוך שיטוטים ברובעיה השונים, באזורי התעשייה ולאורך חופי הים, למדתי כי לא ניתן להתעלם מן הפעילות הפוליטית בעיר. הפוליטיקה היא קרדום לחפור בו עבור רבים מתושבי העיר ואין היא יורדת מסדר היום הציבורי.

הנחתי, על סמך שיחות עם תושבים ופעילים רבים, כי שדה המחקר יוביל אותי ל"קווי השסע" המקובלים בחברה הישראלית, כפי שהם משתקפים בהרכב מועצת העיר ("אשדוד ביתנו" מול ש"ס, "אגודה" מול "שינוי"). אך המחקר האתנוגרפי הביא אותי לסניף הליכוד המקומי, לב ההתרחשות הפוליטית העירונית, בבחינת "אם אתה לא שם – אתה לא קיים". אשדוד היא אחת הערים הראשונות אשר הקדימה את "המהפך", והעלתה את הליכוד לשלטון כבר ב-1969. אחוזי ההצבעה לליכוד באשדוד במסגרת הבחירות הארציות הגיעו לאלה שבהתנחלויות (70%-80%).² בתקופת המחקר עמד מספר המתפקדים בסניף אשדוד על 12 אלף איש, מה שהפך את אשדוד לעיר השלישית בגודלה במספר המתפקדים, אחרי ירושלים ותל-אביב.

ההחלטה להגיע לסניף הליכוד התבססה על היותה של המפלגה מוסד חברתי עם גבולות גיזרה ומוסדות ברורים ורשימות פעילים. מבלי לצפות למכשולים כלשהם יצאתי לדרך בחיפוש אחר סניף הליכוד המקומי. אך באשדוד של שנת 2002 היה סניף הליכוד סגור על בריח ומעלה אבק. דבר לא אירע בו. שיחות רבות ניהלתי עם פעילים, אך ארגון, מבנה, מוסדות פורמליים – לא היו בנמצא. מהר מאוד הבנתי כי זה הממצא הראשון והמשמעותי ביותר בשדה: הליכוד באשדוד נמצא בכל העיר – אין לו והוא לא זקוק ל"מצודה"; הוא נמצא בבתי הקפה ברוגוזין, בבאולינג ביום שישי בצהריים, בקפה במרינה, בחנויות הנעליים, בסוכנויות הביטוח ובאולמות האירועים, הליכוד והעיר – חד הם.

התקבלותי לסניף הליכוד באשדוד כשדה מחקר הייתה מורכבת מהתקבלותי לשדה המחקר הקודם שלי – שוהים בלתי חוקיים מעזה שהוציאו לחמם ביפו, בשנים האחרונות להסכמי אוסלו. החשדנות בקרב פעילי הסניף הייתה עצומה. כעמל רב הצלחתי לבנות אמון, לקבל אינפורמציה על אירועים ולשבת עם האנשים הנכונים ברגעים הנכונים בבתי קפה. התרבות הפוליטית בסניף, עליה אעמוד בהמשך, יצרה ציבור פעילים חשדן שבטוח שבכל רגע מישוהו עומד לנעוץ סכין בגבו. באווירה כזאת אנתרופולוגית אינה אורחת קרואה. תקופה ארוכה הייתה בשבילי גזרת מחקר זו כארנבת שקופצת ממקום למקום – נמצאת בכל מקום אך לא ניתנת לאיתור. מכאן שמלבד התיאור האתנוגרפי נדרשתי במסגרת מחקר זה לגוון את שיטות איסוף הממצאים שלי:

1. קיימתי תצפית משתתפת באירועים (פרימריז, כנסי פעילים, אירוח שרים) ובפגישות.
2. ראינתי פעילים מהעבר ומההווה (כולם ביקשו ששמותיהם יישארו חסויים).
3. עקבתי ותיעדתי דיווחים רלוונטיים בעיתונות המקומית והארצית.
4. בארכיון לבון התחקיתי אחר ההיסטוריה של המערכת הפוליטית בעיר (הפניות למקורות בפרק המקורות).

2 בבחירות 1996 נבחרו קיבל 70% מהקולות. בבחירות 2001 שרון קיבל 75.43%.

5. ימי המחקר הם ימים סוערים של ועידות ליכוד. במסגרת עבודת השדה אף ביקרתי עם צירים מטעם הסניף באשדוד בשתי ועידות ליכוד, כך נפתח לי צוהר לפעילות הסניף ברמה הלאומית.

טענה מרכזית ומבנה החיבור

על סמך אתנוגרפיה של התהליכים הפוליטיים בעיר סמי פריפריאלית בישראל אטען להתהוותה של אזרחות מנכסת. כיצד נוצרת האזרחות המנכסת? בחיבור זה אציע מודל בן שלושה שלבים: בשלב ראשון מאשרים חברי הסניף, כמו גם הציבור כולו, את כוחה של האזרחות ה"ראויה" (appropriate citizenship). האזרחות הראויה היא "תו התקן" והיא מקדמת שני מודלים מרכזיים: המודל הדמוקרטי והמודל של פעיל הציבור הראוי. ארסנל הכלים של המודל הראשון כולל מפלגה, תקנון, מצע, בחירות, מיפקד חברים. לפי המודל השני, פעיל הציבור הראוי הוא משכיל, בעל ניסיון בניהול חברות ציבוריות, הוא נקי כפיים ומייצג את כל שדרות העם. כל אלה מספקים לו את הלגיטימציה לצבור כוח פוליטי והרי הוא נבחר ציבור.

בשלב שני מיוצרת הפרדה בין צורה לתוכן, והכלים הראויים, הנהנים מלגיטימציה, נטענים בתוכן חדש. ההפרדה בין צורה לתוכן מתקיימת באופן שבו קבוצות מהגרים וקבוצות מיעוט צורכים את המערכת הפוליטית. אם מטעמים של דת, שפה, הקשרים כלכליים וסוציו־היסטוריים, הם מייצרים הבחנה בין הכלי לבין התכנים החדשים הנטענים בו. עניינם של תכנים אלה הוא בצבירת כוח ושימורו, כפי שלמדתי בסניף הליכוד המקומי.

בשלב שלישי מתגבשת ונוצרת האזרחות המנכסת (appropriating citizenship), תרבות פוליטית חדשה המייצרת שפה חדשה־ישנה (בריתות, דילים) ומופעים חדשים־ישנים של צבירת כוח (טופסי מתפקדים, מחנות, פנקסי עזרה לחלשים).

האזרחות המנכסת היא תרבות פוליטית מתעתעת; בו בזמן היא דומה למודל הראוי (והרי היא יצוקה בתוך כליו) ושונה ממנו. השפה המוצהרת היא השפה הדמוקרטית־מודרנית, אך אם מאזינים לה היטב שומעים שמשוהו בתחביר הפנימי שלה השתנה, והיא מתעתעת וזורעת אי נחת באשר תפנה. יחסי הקרבה־מרחק המיוחדים שהיא מקיימת ביחס למודל הראוי מייצרים פוזיציה תרבותית שאינה ניתנת לעיכול: היא חסרת לגיטימציה ציבורית, וזו עיקר חולשתה, אך לא ניתנת לשלול ממנה את הלגיטימציה לעצם קיומה, שהרי היא כל כולה אימוץ של המודלים הראויים.

הצעת י זו היא בבחינת ביקורת על תאוריית המודרניזציה. האזרחות המנכסת מבטאת ומגדירה מצב בו האדם שזה מקרוב בא אל המוסדות, המנגנונים והאידיאות המודרניים אינו נפרד מזהותו ומתמונות עולמו ורוכש במקומה זהות מודרנית. תחת זאת האזרחות המנכסת מבטאת תרבות פוליטית שאינה נופלת לקטגוריות דיכוטומיות של "מודרני"/"פרימיטיווי", "תקני"/"מושחת". למושג "אזרחות מנכסת" פוטנציאל ביקורתי משום שהוא מאיר את "תו התקן", את ה"אזרחות הראויה" – הדמוקרטיה כאידאולוגיה, ומנקודת מבט אנתרופולוגית יש לומר אידאולוגיה אחת מיני רבות. הפרספקטיווה הביקורתית נובעת מהיפוך נקודות המבט: בעוד שהשיח הציבורי מציג את פעילי הליכוד כאנאלפביתים, עילגים, "לא

ראויים" עד כדי עבריינים של ממש (כפי שהראיתי בפתיח של חיבור זה), הרי שהמחקר האנתרופולוגי יתעניין בפרשנות שמעניקים הסובייקטים למציאות הפוליטית איתה הם מתמודדים. נקודת מבט זו מאפשרת לזהות את ה"שיטה" – את הנחות עבודה וכללי משחק הנתפסים ככרוזים מאליהם. "המודלים הראויים" מועלים אם כך בפעם הראשונה על שולחן הניתוחים ומעניקים לנו הזדמנות יוצאת דופן לייצר מחקר המנתח את גבולות ומגבלות האזרחות בישראל של שנות ה-2000, תוך ביקורת המודרניות ומה שהיא הייתה לאנשים במדינת הלאום – ישראל.

רקע תאורטי

מאזרחות ראויה לאזרחות מנכסת ובחזרה

המושג "אזרחות מנכסת" התגבש בעקבות קריאה וניתוח של תאוריות חקיינות (mimicry). תאוריה של חקיינות וביקורת המודרניות סיפקו בידי כלים לתיאור המנגנונים הנפוצים במערכת הפוליטית בעיר הלאום המודרנית אשדוד (אהרון-גוטמן, 2005). הרקע להיווצרותה של האזרחות המנכסת הוא מעשה החקיינות. החקיינות, טוען באבא (Bhabha, 1994), היא פשרה אירונית בין שינוי ל־domination. בקרב חברת המהגרים ניכר הניסיון להידמות לאליטות השלטוניות, בזמן שאלה פועלות לשימור ההבדלים בין לבין המהגרים, הבדלים שמהם הן שואבות את כוחן, וזאת בשם הדאגה לתרבות המודרנית, "התקנית". אך גם אם באבא מיטיב לתאר את הדינמיקה של החקיינות, הרי שהוא אינו דן באופנים שבהם "המקור" התעצב ככזה וביסס את מעמדו כ"תו תקן", "כמודל ראוי". בכך הוא מוותר על הממד הדיאלקטי הטמון בהבנה כי ה"מקור" הנו פרי הבניה חברתית הנוצרת בין היתר על-ידי המהגרים שזה מקרוב באו ואישרו את כוחם של המודלים הראויים. עיגון תאוריית החקיינות בסצנה האנתרופולוגית מאפשר לטאסיג להתמודד עם פער זה (Taussig, 1993). פעולת החיקוי, הוא טוען, אין משמעה "הפחתה" או ירידה בערך, להיפך, חיקוי הוא פעולה של תפיסה מחדש (recapture). המשגה זו פותחת צוהר להבנת מקור כוחו של הליכוד במציאות החברתית בישראל. ל"תפיסה מחדש" שני מובנים: א. ניסוח חדש של השיטה ב. קבוצות חברתיות מנוחשות יכולות לתפוס את מושכות השלטון. החקיינות, על-פי טאסיג, מאפשרת ייצוג מחדש של המודרנה. במונחי שדה מחקר זה ה"דמוקרטיה", אחד העוגנים המרכזיים של המודרנה, נחשפת כמי שמציגה עצמה כ"טיפוס טהור" (ideal type), אך אין היא אלא אידאולוגיה נוספת שחקירה אנתרופולוגית לעולם תציג אותה כאידאולוגיה אחת מני רבות.

ניתוח באמצעות המושגים "מודלים" ו"חקיינות" מלמד אותנו פרק בהבניה של זהות קולקטיבית, או במקרה שלנו של זהות קולקטיבית אזרחית. ההבניה והגיבוש של זהות או תודעה קיבוצית נוצרת על-ידי גיבוש, הפצה ומיסוד של דגמים של סדר חברתי ותרבותי המייצרים את אמות המידה. הפצתם של דגמים אלה קשורה לתחרות על השליטה במשאבים, לוויסות ולמאבקים על ההגמוניה. זהות קולקטיבית אמנם הייתה שזורה תמיד בתהליכים וביחסים של כוח וכלכלה, טוען אייזנשטדט, אך בתוך כך היא יצרה מרכיבים אוטונומיים

מבחינה אנליטית. לכה של אוטונומיה זו הוא ההבניה החברתית של גבולות, אמון וסולידריות בין חברי הקולקטיווים השונים (אייזנשטדט, 1998, עמ' 13).

מבחינה תאורטית אירועים שינותחו בחיבור זה – "מיפקד", "פריימריז" ו"בחירות" – הם בבחינת "תווי תקן", דגמים מוכרזים מן המוכן שהאנשים מאמצים ופועלים לאורם. מודלים אלה הם "קדמת הבמה", חזית הסדר שהחברה הישראלית מציעה כדגם מכובד ולגיטימי להעלאת הצגה ל"קהלים ראויים". "דמוקרטיה" ו"מפלגה" הם מבנים לגטימציוניים שהפעילות במסגרתם הופכת "אדם" ל"אזרח", ואם יורשה לי להוסיף – ל"אזרח ראוי".

האזרחות המנכסת נוצרת בשלושה שלבים; בשלב ראשון חוזרות קבוצות מיעוט על דפוס הפעולה ההגמוני, לרוב באמצעות אימוץ מודלים, אימוץ השפה ותווי התקן (כמקרה שלנו "מיפקד", "פריימריז" ו"בחירות"). בשלב השני חל נתק בין הצורה לתוכן והצורה נטענת בתוכן חדש. מה הוא אותו "תוכן חדש"? אין מדובר ב"מטען תרבותי" במובנו הסטטי והמהותני של המושג, אלא בביטוי דינמי של המבנה החברתי והתרבותי שנוצר בחברה החדשה. תהליך זה של אימוץ כלים מרכזיים למודרנה והטענתם בתוכן חדש, שפה חדשה ותפיסת אדם ועולם אחרת – הוא תהליך היווצרותה של אזרחות מנכסת. בהמשגה זו חשוב לי להדגיש את היותו של המושג פועל, דבר שממחיש את הדינמיות של תהליך ההבניה. הפועל "מנכס" מנכיח תפיסה לפיה הכוח אינו מופעל באופן חד־צדדי מההגמון לסובייקט, כלומר הוא מדגיש את כוחו של הסובייקט ומבקש לנתח ולאפיין אותו.

במחקר בסניף הליכוד באשדוד למדתי כי אימוץ הדגמים המוכרזים, תווי התקן, מהווה נתיב מרכזי בדרך להכרה. אבל – וזו הנקודה שבה אזרחות מנכסת מתחילה להיווצר – כאשר התכנים האוניורסליים לכאורה שמודלים אלה מזוהים עמם מתבררים כלא רלוונטיים עבור קבוצות מהגרים ושאר מיעוטים, תכנים חדשים־ישנים עולים אל הבמה ונטענים בתוך המודלים הראויים. התכנים האוניורסליים (אינדוודואליזם, חופש בחירה, שוויון) אינם רלוונטיים ואינם אפקטיוויים בעבור מהגרים ממדינות העולם השני והשלישי, אם מטעמים של ערכים, תפיסות עולם, דת או מטעמים של נגישות למשאבים והיעדר שפת ייצוג.

התגובות האכזריות לבחירתו של דניאל בן־לולו לחבר כנסת בשיח הציבורי, כפי שהן באו לידי ביטוי בדפי השער של העיתונות המקומית, חשפו את המבוכה וההיסטריה הציבורית שמאפיינת את התגובות למופעים של האזרחות המנכסת: ביטוי של הצלחה, הישג מרשים של בן המקום – אינם מהווים מקור של נחת אלא של בושה. יום הצלחתו של הסובייקט בתוך המערכת אינו מביא עימו שינוי במעמדו ובתיוגם של השולטים או הנשלטים, נהפוך הוא. ההצלחה מתבררת כשיאו של האיום. אין מדובר רק בתחושת איום שחשות קבוצות חוץ אשדודיות אליטיסטיות כלפי אותו מועמד, אלא גם בתגובות נגד מתוך הזירה המקומית. שבועות ארוכים עסקו המקומונים בשאלה איזה תואר אקדמי יש לדניאל בן־לולו, באיזה דירקטוריונים ישב (ראו למשל ינוב, 2002). שאלות שיחשפו את שפת השדה ואיתן גם את ההיגיון של השדה.

השאלה כיצד קורה שמבחינת הסובייקט יום הצלחתו הוא גם שיא תהליך הוקעתו – מביאה אותנו ללב ההיפוך הטמון באזרחות המנכסת: דווקא כאשר האנשים מאמצים את המודלים, את תווי התקן המקובלים – הם נתפסים כאיום.

מוביליות והרחבת פערים

מדוע קבוצות מהגרים הם הסובייקטים המרכזיים ליצירתה של האזרחות המנכסת?

הם לא מבינים שבליכוד זה המקום היחיד שיש לך סיכוי. איזה סיכוי יש לך במר"צ או בשינוי? איך אתה יכול להיכנס? בליכוד אתה רואה איך אתה יכול להיות חלק מזה – איך אתה יכול להיכנס פנימה (פעיל בסניף).

סניף הליכוד באשדוד הוא קופסה שחורה, שבה שאלות של קיום ושאלות של זהות מתנקזות לנתיב אחד, לנתיב שבו אתה הופך להיות "חלק מזה" וזוכה לקיום פיזי וחברתי. ברוח האמרה הידועה כי הפוליטיקה היא אמנות האפשרי, ברצוני לטעון בהקשר של הרחבת הפערים החברתיים, הן במונחי מעמד והן במונחי סטטוס, כי הזירה הפוליטית, ובמיוחד מפלגת הליכוד, מהווה מסגרת מאפשרת. ובניסוחו של הפעיל: "אתה יכול לראות איך אתה חלק מזה".

היופי פה שאין פה משפחה לוחמת, אין אבא ובן. זה עכשיו, זה החברה, זה מהבטן. לסדר לאנשים עבודה, זה לא ג'וב, זה לעזור לאנשים ולזוגות צעירים. אני לא יודע את המילים של השיר של בית"ר, זה היופי. אם ישנו את מבנה הליכוד ויורידו את כוחם של חברי המרכז, כולם ייכנסו לניוון. יהיה פה בית אבות. זה האדרנלין של המפלגה (עוזי כהן ז"ל)³ בשיחה עמו בכינוס פוליטי שנערך באשדוד.

הן דבריו של הפעיל הוטר בסניף והן דבריו עוזי כהן (אורח לרגע באשדוד אשר סימל וזיקק עד תומה את התצורה הפוליטית המדוברת, בהיבט הארצי) מעידים על קיומם של נתיבים חסומים, של תקרות זכוכית (מי יודע או לא יודע את ההמנון של בית"ר) וכן על האפשרות שהליכוד מציע ליתר את החסמים הללו ולסלול נתיבי כניסה "פנימה".

כבר בשנותיה הראשונות של המערכת הפוליטית הפכו הרשויות המקומיות בישראל למסלול ניעות (גרינברג, 1989), דלת שדרכה המהגרים ראו "איך הם נכנסים פנימה"⁴. השלטון המקומי הפך אפוא לזירה של פעילות ציבורית לכוחות חדשים. החל מ-1965,

3 בשלבים האחרונים של התקנת מאמר זה לפרסום נפטר עוזי כהן מהתקף לב. אני חשה צורך לומר כי מעקב אחר הקריירה הציבורית שלו כמו גם השיחות שהיו עמו היוו עבורי השראה בתהליך כתיבת המחקר. הכותרת הראשית בכתבה שסיקרה את הלווייתו ב-Ynet הייתה: "הוא היה האבא של התושבים. הוא לא סיפר איך עזר לאנשים".

4 השלטון המקומי עבר לידיהם של העולים החדשים בהדרגה (1955 – 25.6% – 1965 – 46.8%; 1978 – 47.5% – 1983 – 51.4%), ותוך פיקוח צמוד של המרכז הפוליטי, כאשר משרד הפנים מונה לקבוע מתי יישוב "בשל" לשלטון עצמי. בהמשך למחקר של חנה הרצוג טוען גרינברג, כי המקום היחיד בו היה אפשר להתאגד על בסיס אתני ולצבור כוח היו המפלגות הגדולות בתוך הקונסטלציה המקומית. בשנות ה-50, לדבריו, היה ניסיון קלוש של מורחים להקים רשימות עצמאיות, אך הוא נכשל ודעך כליל עד 1965. הן בשל התלות במפלגות המרכזיות והן מסיבות אידאולוגיות – נשללה הלגיטימיות של ההתארגנות העדתית כהתארגנות מפלגתית.

ובמיוחד אחרי 1969, הפך השלטון המקומי לאחד המקומות הפתוחים ביותר לפעילים המבקשים להשתלב בפוליטיקה, בעקבות הפיכתן של הבחירות לראשות המועצה לאישיות הלכה למעשה (שינוי שקיבל מעמד חוקי רק ב-1975). התמריץ להשתלב בשלטון המקומי, למרות תלותו בשלטון המרכזי, הוא המשאבים הרבים יחסית שהוא מרכז.

כך הפכה הרשות המקומית לאחד ממסלולי הניעות בחברה הישראלית (לצד הקידום הצבאי, הספורט, והיזמות הפרטית (יער-יוכטמן, 1986), מסלולים באמצעותם ניתן להתקדם ולצבור כוח ציבורי וכלכלי, במקום להתקיים בשולי החברה ולהסתפק בתנאי מחיה טובים, דוגמת מוסכניקים וחשמלאים. "לא להיות בצד שקורא את העיתונים", כמו שאמר לי אחד הפעילים, "אלא בצד שכתוב עליו בעיתונים, להיות חלק מזה". פלד ושפיר (2005, עמ' 108) מלמדים אותנו כי רק בשני תחומים חברתיים – בעלות על עסקים קטנים ותחום הפוליטיקה – ניתן לומר שהמזרחים שיפרו את מעמדם ביחס לאשכנזים.⁵ להבנתי, אבחנה זו מבטאת נאמנה את המקרה של אשדוד.

הקשר שבין מבנה ההזדמנויות של הפרט בחברה לבין תרבות דמוקרטית טמון בבסיס המחשבה הדמוקרטית, כפי שביטא אותה אלקסיס דה טוקוויל (ארון, 1993, עמ' 225), וממילא גם בבסיס תפיסת האזרחות. שקלאר טוענת כי מבחינה היסטורית, ערכה של האזרחות האמריקנית הוגדר ביחס למי שנמנעה מהם חברות מלאה בחברה (Shklar, 1991, p.14),⁶ לא פחות מאשר ביחס לקבוצות שנתפסו כ"סוכנים הטבעיים" של האזרחות האמריקנית. אזרחות באמריקה, היא אומרת, היא שאלה של עמידות חברתית (social standing) או קיום חברתי בר-קיימה.

בהקשר הישראלי שואל סמוחה (1993): "האם אי השוויון והקיפוח בחלוקת המשאבים מהווים בסיס למחלוקת פוליטית העלולה לפגוע בדמוקרטיה הישראלית?" (עמ' 172) שאלתו מקבלת משנה תוקף על רקע הנתונים שהוא מביא: "ב-1991 39.9% מהאשכנזים לעומת 14% בלבד מהמזרחים היו בעלי השכלה על-תיכונית או אקדמית. מתברר שבעוד שילידי ישראל האשכנזים עולים בהישגיהם על הוריהם, הישגי ילידי הארץ המזרחים גרועים כמו אלה של הוריהם" (עמ' 178).

קישור זה אינו זר לסוציולוגיה הפוליטית בישראל, כפי שגם סמוחה טוען: "ההבטחות הלא מוגשמות של שוויון ושילוב בין-עדת, מצדיקות ומחזקות את הקובלות של המזרחים, החשים בסתירה כואבת בין כוחם המספרי למעמדם הלא דומיננטי" (סמוחה, 1993, עמ' 185). מחקרים רבים (כהן, 2006; סמוחה, 1993) מראים כי הפערים החברתיים בקרב הדור השני למהגרי שנות ה-50 לא הצטמצמו, ובתחומים מסוימים הם אף גדלו. אך גם אם הסוציולוגיה הישראלית העלתה על סדר היום המחקרי את סוגיית הרחבת הפערים, הרי שלא נערך דיון המקשר בין נתונים אלה לחוויית האזרחות בישראל. בחיבור זה ימצא הקורא עיסוק בשאלה איזו תרבות פוליטית מתהווה תחת מדרך רגליהם של הדור השני והשלישי לעליית

5 אך הם מדיגשים מה שיהיה חשוב להמשך הניתוח: על אף שהמזרחים "עשו כבדת דרך ארוכה" בפוליטיקה, בשנים 6-1985, למשל, הם היו 19% בלבד מהשכבות הבכירות בשירות המדינה.

6 שקלאר איננה נופלת לרומנטיזציה של הקבוצות המודרות – עבדים, פועלים לבנים, ילידים ונשים. קבוצות מנוחשות אלה, למשל נשים לבנות ופועלי בתי החרושת, הצדיקו את דרישתן לקבלת זכויות ברצון להתברל ולהתעלות על העבדים (Shklar, 1991, pp. 16–17) אצל פלד ושפיר (2005, עמ' 15).

שנות ה-50, שאינו מצליח להיחלץ ממעגל אי השוויון החברתי, הן במונחים של מעמד והן במונחים של סטטוס.

תושבים בני הדור השני למהגרים ממדינות אסיה וצפון-אפריקה אשר רכשו השכלה גבוהה או עוסקים בניהול ציבורי נוטים לעזוב את העיר, הן מפאת דימויה והן מפאת מחסור במקומות עבודה עבור אקדמאים (ניתוח נתונים מקיף בעניין זה קיים ב"תכנית אסטרטגית יישומית לפיתוח התעסוקה באשדוד", פברואר 2001). תנאים אלה הביאו לכך שהזירה הפוליטית נותרה על-פי רוב בידי סוכנים נעדרים השכלה אקדמית, רובם המוחלט גברים שהתקדמו דרך תפקידים בוועדי עובדים או בוועדי השכונות. כך השדה הפוליטי הפך למסלול ניעות אלטרנטיווית המאפשר נגישות לעוגה הציבורית מבלי לעבור בתחנות המוביליות ההגמוניות, החסומות ממילא.

במחקר בליכוד מצאתי כי האתניות היא חומר הלבנה המרכזי של בניית הגדר, ההדרה וצבירת הכוח הפוליטי. איזו תאוריה של אתניות סיפקה לי ארגו כלים לפענוח התרבות הפוליטית של אשדוד?⁷

במאמרו על טוטמיוס ואתניות מגדיר קומרוף (Comaroff, 1987) את האתניות על-פי המאפיינים הבאים:

1. בניגוד למסורת הוובריאנית הרואה באתניות קשרים פרימורדיאליים, האתניות משוקעת בהקשרים היסטוריים וכוחות שהם בו בזמן מבניים ותרבותיים (שם, עמ' 302).
2. אתניות רחוקה מלהיות דבר אחד – היא מהווה סט של יחסים ותודעה: מיקום על סולם ביחס לקבוצות שונות. כצורה של הכרה היא אחת מיני רבות. במקרה של מחקר, טוטמיוס מוצג כצורה אחרת של תודעה (שם, עמ' 306).
3. טוטמיוס צמח עם היווצרותם של יחסים סימטריים בין קבוצות שונות אשר לעתים השתייכו (ולעתים לא) לאותה מערכת פוליטית. אתניות צמחה עם היווצרותם של יחסים א-סימטריים בין קבוצות חברתיות שונות שהשתייכו למערכת כלכלית-פוליטית אחת (שם, עמ' 307).
4. אף שאתניות היא קטגוריה מובנית תרבותית אשר ארוגה בהקשרים קונקרטיים של זמן ומקום היא נוטה להציג עצמה כ"טבעית", כחוק חברתי.
5. כקטגוריה אובייקטיבית לכאורה יש לה כוח מחולל על ההקשר החברתי שבתוכו היא נוסדה.

אתניות, טוען קומרוף, מבצבצת בכל מקום, אך היא מתגבשת כאשר קבוצה מסוימת מרגישה מאוימת או מעוניינת בצבירת עוצמה, ועיקר משמעותה החברתית הוא ריבוד והדרה ממשאבים חברתיים פוליטיים ותרבותיים. בעוד שהגישה הוובריאנית לאתניות מדגישה את נטייתו של הסובייקט לבידול תרבותי, הגישה המרקסיסטית תדגיש את הרגולציה של קבוצות שונות לנישות בתוך החלוקה החברתית של העבודה. קומרוף טוען כי ההגדרה האתנית נוצרת מהצלבה בין שני תהליכים אלה.

7 חשוב לציין כי קטגוריה חברתית מרכזית בשדה היא קטגוריית המגדר. אך היא אינה מהווה מכשיר אפקטיבי לייצור כוח מן הטעם הפשוט שהזירה כולה היא זירה גברית.

לבו של ההסבר בכוחה ההיררכי של הקטגוריה האתנית. א־סימטריה זו מייצרת יחסי אי שוויון בין מעמדות שולטים וכפופים כשהם מובנים ומיוצגים במונחים תרבותיים. גישה זו מרוקנת את הקטגוריה האתנית מכוחה המהותני, ומפנה אותנו להתבוננות במנגנונים המייצרים את הקטגוריה האתנית. מפלגה, בית כנסת, רובע, עמותה – כל אלה הם מנגנונים מייצרי אתניות. הקטגוריה האתנית נהנית ממעמד "אובייקטיווי" ולכן היא הופכת למכשיר אפקטיווי להדרה ולצבירת כוח, כפי שמצאתי במערכת הפוליטית של אשדוד. חשוב לציין, אמירה זו כוחה יפה לכל קבוצה אתנית באשר היא, כלומר מנגנונים אלה אינם בלעדיים למזרחיות.

קץ האידאולוגיה?

השיח הציבורי בתקופת המחקר הציג את פעילי הליכוד, ובעיקר את חברי מרכז הליכוד, כעסקנים ריקים, "מושחתים" ובעיקר "חסרי אידאולוגיה". עבודת ארכיון העלתה שכינויים מסוג זה כווננו מאז ומתמיד למהגרים שביקשו לפעול במערכת הפוליטית בעיר. עם זאת, ככל שהעמקתי בעבודת המחקר הבנתי כי ביטויים מעין אלה משרתים קבוצות מסוימות ביצירת דה לגיטימציה של קבוצות חברתיות אחרות המעוניינות להשתתף במערכת הפוליטית. בשנות מחקרי בסניף ניסיתי להתחקות אחר נקודת המבט של הפעילים, אופני ההשתתפות שלהם, השיח שיצרו (או לא יצרו), האופן שבו הם חווים דמוקרטיה, ואף שאלתי אותם ישירות מהי דמוקרטיה עבורם?

אין בכונתי לחזק את הטענה הסטריאוטיפית, לפיה לפעילי ליכוד "אין אידאולוגיה" בניגוד לפעילי מפלגות אחרות, סטראוטיפ שקנה לו אחיזה מהירה על רקע מוצאם המזרחי של העסקנים המרכזיים. בעבודה זו אני עושה שימוש כפול במושג האידאולוגיה: הוא מופיע הן כאימיק, כפי שעלה בשיחות עם מרואיינים רבים, והן כאיתיק. השימוש האימיקי חושף את הדומיננטיות של ההגדרה הרווחת: אידאולוגיה כביטוי של "טוב משותף", אך יותר מזה כ"אמת" שיש לשאוף אליה. לעומת זאת האיתיק מתייחס למושג כאל הבניה של סיפור קוהרנטי, המעוצב באמצעות קשרים יצירתיים בין עבר להווה, באופן שנדרש לסוגיות קיומיות ולניגודים בעולם הזה (Comaroff & Comaroff, 1999). הבנתי את שדה המחקר נובעת מהפער שבין שתי הגדרות אלה. האמירה "אין לכם אידאולוגיה" נועדה על-פי רוב לנשל קבוצות מהגרים הלוקחים חלק בשדה הפוליטי, כפי שקרה וקורה באשדוד, ולקדש את מעמדה של האליטה כאליטה אידאולוגית. לכן אני מציעה לאמץ את הצעתה של אילוז (2001) לשים דגש על הפוליטיקה של הייצוג ועל היכולת לפתח שפת ייצוג שתעניק לגיטימציה ציבורית. במובן זה רבים מממצאי המחקר קשורים להיותה של האוכלוסייה הנחקרת קבוצת פעילים פוליטיים שלא ייצרו "שפת ייצוג", מה שמכונה "אידאולוגיה", ולא ייצרו סיפור קוהרנטי אשר מנהיר ומנהיג סוגיות מרכזיות בחייהם של הבריות. לכן הם חסרים את הלגיטימציה הציבורית והעסקנות הפוליטית שלהם אינה זוכה להערכה והכרה. היעדר לגיטימיות תהיה גם הסיבה לכך שהליכוד יאבד את השלטון, הן בזירה המקומית והן בלאומית, כפי שאחזור ואטען בסוף המאמר.

עיר הלאום המודרנית: המבנה החברתי שבו פועלים הפעילים

המפלגה נותנת כללים. מה הכללים? מיפקד. זה שאתה פוקד אנשים יש לזה שורשים במבנה החברתי שלנו. זה הרע במיעוטו, זאת הדרך הטובה ביותר לנטרול השפעות לא דמוקרטיות. אין משהו אחר – זאת השיטה שנראית הכי דמוקרטית בארץ. צריך להתחיל עם משהו. אם אתה עושה פריימריז (פתוחים) – אתה מאבד את הייחודיות של התנועה. אתה חייב התפקדות וזה משפחתי, סקטוריאלי, תרבותי. פה מתחיל התהליך שמוביל את בחירת המועמדים על בסיס אתני. התוצאה המרכזית שאף פעם לא משעמם, תמיד קשה, מורכב ומסובך וההכרעה מתקבלת בדקה ה-90 (אחת הדמויות המרכזיות בסניף הליכוד, אשדוד).

טענתי כי האזרחות המנכסת נוצרת בעקבות הפרדה בין התצורה לתוכן והטענת הצורה בתוכן חדש. מה הוא אותו תוכן חדש? אין הכוונה למטענים תרבותיים שמביאים איתם המהגרים "משם" ויוצקים לתוך הצורות הנהוגות "כאן". מחקרים אנתרופולוגים על הגירה הוכיחו זה מכבר כי ה"כאן" וה"שם" אינן קטגוריות דיכוטומיות עבור אוכלוסיות של מהגרים (Gans, 1962; Hall, 2002). מבחינה תאורטית אנו משתחררים מעול המהותניות, ופותחים פתח להסבר שלוקח בחשבון את המבנה החברתי של עיר מהגרים מתוכננת. התכנים שבהם קבוצות חברתיות בעיר מטעינות את הצורות ה"ראויות" הם תפיסות עולמם, כפי שהן מתהוות בעיר הטרוגנית המיושבת בהומוגניות לפי רובעים. כפי שטען הפעיל המרכזי שמדבריו ציטטתי קודם לכן, כל תצורה דמוקרטית – יהיה זה מיפקד, פריימריז או בחירות – תיטען במטענים הקשורים במבנה החברתי. מה הם אותם מטענים? הוא מתחיל במשפחה ועובר לתרבות-אתניות. מהו המבנה (הפיזי והתרבותי) שבתוכו המשפחה והאתניות מהוות חומרי בניין מרכזיים בייצור כוח פוליטי? כאן המקום להכניס לתמונה את המרחב העירוני באשדוד – לא כתמונת רקע, אלא כשחקן מרכזי בפענוח הסצנה הפוליטית בעיר. אשדוד הוקמה ב-1956 כחלק מ"תכנית שרון לפיזור האוכלוסין בישראל" (אפרת, 2000), אך כבר בשלבים מוקדמים להקמתה, בעקבות ייסודה של חברת חשמל, חידוש גלי ההגירה ותחילת הפיתוח האורבני, הביעו בעלי הון עניין להשקיע באשדוד. ב-1956 נחתם חוזה בין מדינת ישראל ל"חברת אשדוד", שיוצגה אז על-ידי פיליפ קלוזניק ועובד בן עמי, לפיו החברה תקבל לידיה את התכנון העירוני וביצועו תמורת סיוע שהיא תעניק בהשגת מימון מן הבנק העולמי לבניית נמל מודרני עמוק מים (אהרון-גוטמן, 2005; אסנת, 2004). העיר מתוכננת תכנון עירוני כולל המורכב מ-16 רובעים הבנויים כשתי וערב, ובכל רובע מתגוררים בין 15-19 אלף נפש. מספר התושבים הכולל עומד על 212 אלף איש. היקף הבנייה והצמיחה בעיר הוא מן הגבוהים בארץ. משחר היווסדה התאפיינה ההתיישבות באשדוד בחלוקה לרובעים על בסיס מוצא; הקבוצה ה"ותיקה" (ילידי הארץ ומהגרים ממדינות אירופה-אמריקה), מסתופפת בעיקר ברובע אחד, וקבוצות המהגרים המגוונות מתגוררות בעיר בקבוצות גדולות, רובן מצפון-אפריקה כשלצדן גם מהגרים מרומניה וילידי הארץ. התכנון היה שכל רובע ישמש כור היתוך בועיר אנפין, אך בפועל תהליך האכלוס התבצע על-פי קצב הבנייה, רובע אחר רובע, וכך נוצרו רובעים סגרגטיוויים באופיים. סגרגציה זו התחזקה בעקבות הקמת הרובע החרדי ואכלוס העיר על-ידי מהגרי שנות ה-90' (עד לשיעור

של 38% מתושבי העיר) בשלושה רובעים חדשים. מגמה שתרמה להיחלשות הסגרגציה הייתה הקמתם של רובע הסיטי והרובעים הדרום מערביים (רובע י"א, י"ב וט"ו), אליהם היגרו משפרי דיור מכל הרובעים והקבוצות החברתיות בעיר. הסגרגציה האתנית שנוצרה בעיר אינה מתבטאת רק בחלוקה לשכונות, אלא גם בריבוי עמותות חברתיות והתאגדויות שונות המייצרות בעיר חרושת תרבות ופוליטיקה (אהרון־גוטמן, 2005). לקיומן של עמותות אלה משמעות רבה בפיענוח פעולותיהם של חברי סניף הליכוד.

אשדוד החלה את דרכה כ"עוד" עיירת פיתוח, אך מהר מאוד היא פיתחה מסלול קריירה שונה במידה רבה בזכות התעשיות הלאומיות (נמל, חברת חשמל) וההזדמנות (שהייתה כרוכה במאבק) של קבוצות מהגרים להיכנס לשוק העבודה הראשוני. לקיומו של שוק עבודה כזה השפעה מכרעת על ההשתתפות של התושבים בתהליכים כלכליים ופוליטיים המתרחשים בעיר (אסנת, 2004).

המבנה החברתי שנוצר במסגרת תהליכי התכנון והיישוב של העיר הוא "המטען" אותו מטעינים המהגרים בתצורות הפוליטיות הלגיטימיות. ריבוי העמותות, המקודדות אתנית, ועיסוקן האינסטיטיווי בשאלות של הכרה וקיום דרך הפילטר הלאומי – נוצקו לתוך התצורות הפוליטיות המוכרות והלגיטימיות: מיפקד, בחירות ופריימריז.

בשנות קיומה הראשונות הייתה העיר נתונה תחת חסותן של הסוכנות ומזכירות מועצת הפועלים, או בקיצור בשליטתה הישירה של מפא"י. בין השנים 1959-1960 מונתה מועצה בראשותו של דוב גור, אשר כללה ציר מכל מפלגה. ציר אחד ניתן לחברת אשדוד. ב־1960 התקיימו הבחירות הראשונות. מאבק פוליטי בתוך מפא"י, בין מזכיר מועצת הפועלים לבין ראש הסוכנות, הביא לעלייתה של דמות שלישית, רוברט חיים. בין השנים 1963-1969 הפכה אשדוד ממועצה מקומית לעיר. ראש העיר בשנים אלה הוא נציג מפא"י, אבנר גרעין. ב־1969 הפכה אשדוד לאחת הערים הראשונות שהעלו לשלטון את גח"ל, סימן מקדים למהפך השלטוני של 1977. ראש העיר מטעם גח"ל הוא אינג' צבי צילקר, מי שעומד עד היום בראשות העיר, למעט חמש שנות שלטון עבודה בראשותו של אריה אזולאי (1983-1988).

ממצאים: ניצחון השיטה

ניתוח אירוע – פריימריז בסניף הליכוד (אוגוסט 2003)

על שטח כורכר בנו המועמדים סככות מאולתרות עטופות בד יוטה ירוקה. ככל שהתקרבת לאזור כך נהיו המודעות דחוסות ומגובבות יותר והמוזיקה קולגית יותר. בתמונות הופיעו המועמדים לבושים במיטב חליפותיהם ובארשת פנים רשמית ככל שיקלו לאמץ. הופתעתי למשמע הגינגלים שהדהדו, משל היו אלה המועמדים לראשות הממשלה. מתחת לסככות, פעילים מרכזיים וקרוביהם (בעיקר בני משפחה ועובדים של המועמדים, רובם מהעירייה) היו ישובים בכיסאות פלסטיק, בוהים ברשימות אין־סופיות, אוחזים במכשיר הטלפון הנייד כבגלגל הצלה. הפקידות של המתמודדים, עובדות עירייה, ישבו אף הן בחום הכבד בעיניים מצועפות. זאת השיטה, אי אפשר להחליף אותה, צריך לזרום איתה, הן אמרו לי בהתנצלות. ההתמודדות

הייתה בין גבאי, מי ששימש מנכ"ל העירייה, לבין דרי, יושב ראש מועצת העיר. יושב ראש אחד הרבעים אמר לי: "גבאי לוקח בגדול, לא ראית כמה עובדים הוא הביא? היום יש ישיבת מועצת עיר ובניין ערים, אבל למי יש ראש לזה?" אחד המועמדים יצר במקום מרכז תקשורת של ממש, שבו ניהל בנו מעקב ממוחשב אחר המגיעים ועדכן ללא הרף את הדוחות שיצאו מהקלפיות. בשעות הערב המקום כבר שקק חיים. כל אשדוד הייתה שם, גם מי שלא היה בעל זכות בחירה. זה היה המקום של העסקנים לראות ולהיראות. עם רדת החמה כינסו פעילים מרכזיים מניין ונשאו תפילת ערבית, אליה הצטרפו עוד ועוד גברים עם מטפחות על ראשיהם. כששאלתי את המתפקדים לסיבת הגעתם, הם ענו לי: "אני? אותי? זה לא מעניין. אני בכלל לא מבין בפוליטיקה. עשיתי טובה לחבר. אני יודע שלי כלום לא ייצא מזה. אבל אם לו ייצא מזה משהו – אז גם טוב".

כשקראו בשמי מתוך רכב חונה, שמחתי לפגוש במ', ושאלתי אותו למה הוא יושב שם. תשובתו הייתה: "באתי להפגין נוכחות. אני בקשר עם חבר. הוא חבר מרכז ליכוד. אני ב-16:00 חוזר למשרד. מה יש לי לעשות עד אז?" תשובה מעניינת יותר הייתה: "(אנחנו באים) בכיף להעלות מישהו שאת מכירה. ולא סתם מישהו. אני מסודרת עם עבודה, אבל כשאני פונה בשביל משפחה במצוקה – אז עוזרים מכל הלב, בכיף, זה חשוב, אנחנו שייכים למישהו, אנחנו יודעים למי לבוא ומה להצביע".

רבים ציינו בפניי שכל הבוחרים, בייחוד בשעות הבוקר, הם עובדי עירייה, בעיקר סייעות גננות ואנשי גינון, העובדים הממוקמים בתחתית הפירמידה. חברי סניף בעלי תפקידים בכירים בעירייה סירבו בדרך כלל להשיב לשאלותיי, כאילו היה זה מעשה אסור או מביש. הדבר ניכר גם בשפת הגוף שלהם: הם באו מהר והלכו מהר.

המטות עכדו בשיטה צבאית של חוליות וראשי חוליות. בראש כל קבוצה המונה 50 איש הוצב איש קשר שתפקידו היה להביא את "האנשים שלו". המועמדים מהשורה השנייה ציינו אותם בשמותיהם וסימנו נוכחות. היה זה יום מבחן לעסקנים בדרג הביניים, והם הגיעו למיפקד בעשרותיהם. הם היו צריכים להביא את "הסחורה", והם באמת התרוצצו אנה ואנה עם מכוניותיהם ותמכו בנשים זקנות. "תרשום, תרשום", הם קראו לעבר האוהלים המאולתרים, "הנה גברת אפללו עם הבן שלה".

מ' היא חברת מועצה מטעם "אשדוד ביתנו", נמוכת קומה, לבושה בקפידה ושערה עשוי היטב. לשאלתי, כיצד יכול להיות שהיא חברה ב"אשדוד ביתנו" אך מתמודדת בסניף הליכוד, היא השיבה כי "אשדוד ביתנו" זו תנועה, והיא חברה בליכוד כמפלגה. גם היא נשאה את האג'נדה של עזרה לנזקקים: "אני עוזרת לכל מי שפונה אליי – ואנשים זוכרים לי את זה. אני עוזרת לכולם, לא משנה אתיופים, רוסים, אנשים שהולכים אחריי הרבה שנים".

משיחה לשיחה למדתי כי מה שנגלה לעיניי אינו שיאו של הקרב על ראשות הסניף, אלא קרב מאסף: ראש העיר החליט שאם הסניף לא יאפשר לו למנות את הרשימה הוא ירוץ ברשימה עצמאית, שאליה חבר גם ד"ר לסרי, אחד מראשי הקבוצות החזקות בסניף. ויותר מכך, על-פי הדעות הרווחות, המצודה נתנה לראש העיר את ברכתה ואף סייעה לו במימון. כך הוויזואליה של האירוע ומשמעותו הגיעו לכדי איחוד: המאמץ הגדול שהושקע בפריימריז לא היה יותר מהעלאת אבק.

כבקליפת אגוז, דיווח זה כולל רכיבים משמעותיים לניתוח התרבות הפוליטית, כפי שנחשפת אליה במהלך שנות עבודת השדה. האירוע המדווח הוא פריימריז – בחירות פנימיות של חברי הסניף לבחירת המועמד שייצג את המפלגה בבחירות לראשות העיר, מנגנון מרכזי בייצורה של דמוקרטיה ייצוגית – אך מאפייני הפעולה המדווחת העידו על כך שתכנים חדשים נוצקו אל "המודל הראוי":

1. עובדי העירייה וועד עובדי העירייה משועבדים כולם ליחסי הכוחות שבין המועמדים השונים. עובדי העירייה, מהדרגים הנמוכים ועד הגבוהים ביותר, חשים חובה לבוא ולקדם את המועמדות של הממונים עליהם על מנת להבטיח את מקום עבודתם, קידומם ואת האפשרות לבוא בדרישות עתידיות אל אותו מועמד.
2. אין סדר יום ברמת המקרו המבחין בין המועמדים השונים. המועמדים אינם מייצגים תפיסת עולם כזו או אחרת, וכפי שנראה בהמשך רבים מהם אף סבורים שאין זה מתפקדם לייצר תפיסה כזו. הבוחרים אינם מצפים לקיומו של מצע, אלא מבקשים להבטיח לעצמם מוקד כוח מסוים שיעניק להם רשת ביטחון ביום סגריר.
3. ציבור הבוחרים הוא בבחינת "סחורה". אין לו נוכחות כאינדיווידואל, הוא חלק "מרשימה" ששייכת למישהו. שמו של אדם מוזכר לטובת סימונו בתוך "הרשימה".
4. קיומה של ישיבת ועדת בניו ערים, אחת הוועדות החזקות ברשות המקומית, במקביל לפריימריז היה סימבולי, שכן לכל הנוכחים היה ברור איפה הם צריכים להיות – בפריימריז.
5. בפריימריז אלה נוצר פער גדול בין המופע שהוצג על הבמה לבין זה שהתרחש מאחורי הקלעים; על הבמה הוצג מאבק בין שני מועמדים, בזמן שמאחורי הקלעים החליט ראש העיר המכהן לפרוש מהליכוד, דבר ששם ללעג את מעשה הפריימריז.
6. מאפיינים אלה ורבים אחרים מעניקים לנו קצה חוט ללמוד ולהבין את התרבות הפוליטית שהאזרחות המנכסת מייצרת. על סמך ניתוחי אירוע, ראיונות פורמליים ובלתי פורמליים ודיווחים מהעיתונות המקומית, אבקש לעמוד על מאפיינים אלה, ובכך להאיר את דמותה של המערכת הפוליטית בישראל של שנות ה-2000.

ניצחון השיטה 1: הפוליטיקה והדמעה בזווית העין

בעודי ישובה בלשכתו, ממתינה לשיחה עם ממלא מקום ראש העיר, ד"ר יחיאל לסרי, נחשפתי לאופן שבו הציבור תופס את נבחריו.

המזכירה ענתה לטלפונים. אנשים רבים ביקשו פגישה אישית. התאריכים שנותרו בידה היו באוגוסט, שלושה חודשים מאוחר יותר מיום ביקורי במקום. "הכול מלא", היא מתנצלת. וכשהיא מסיימת את השיחה היא פונה אליי בתסכול:

יש לו מזכירה שלמה שעוסקת בפניות הציבור מטעמו – אבל לא. הם מבקשים לראות אותו.

"באילו סוגיות הם פונים?" שאלתי.

מה לא? הרבה רישיונות בנייה, רישיונות עסק. הרבה אנשים חולים שרוצים עזרה במערכת הרפואית.⁸ מה שמרגיז אותי, הרי גם היא (המוכירה השנייה) יכולה לעזור להם באותה מידה, מה כבר לסרי יכול לעשות? אבל להם חשוב לבוא ולשפוך את הלב. הם רוצים את הפגישה הזאת כאילו זאת הייתה המלחמה שלהם. ויוצאים ממנה בתחושת ניצחון – וזה בכלל לא משנה מה הם קיבלו.

במערכת הפוליטית של אשדוד נציג הציבור נתפס כמשרת הציבור, הלכה למעשה; הציפייה היא לעזרה אישית, לקשב אישי, לאפשרות להשמיע את קולך – יהיו תוצאות השיחה אשר יהיו. במהלך ריאיון פורמלי שערכתי עם ראש העיר, פרצו לחדר שני גברים בשנות ה-30 לחייהם. הם דרשו שראש העיר יתפנה אליהם מיד ויטפל בבעיותיהם. ראש העיר זעם. הוא קם מכיסאו והודיע להם שהוא לא נשאר איתם בחדר ושיחליטו – או שהוא עוזב או שהם עוזבים. ניסיונותיהם לייצר אווירה של הפיכת שולחנות עלו בתוהו, שכן ראש העיר פשוט קם ויצא דרך דלת צדדית. "אני אעזור לכם", הוא אמר, "אבל לפחות תקבעו פגישה". שני הגברים שינו את האסטרטגיה שלהם. הם החלו להתחנן לשיתוף פעולה מצדו של ראש העיר ויצאו לתאם פגישה עם המזכירה. אולי בשל אירועים שכאלה הציבו שומר ודלת אבטחה בכניסה ללשכות של ראש העיר וסגניו.

רבים מהפעילים בסניף הליכוד טענו בפניי כי יכולתו להוציא כל אדם הנפגש עמו בתחושה של שביעות רצון, ללא קשר להישגיו בפגישה, היא שמסבירה את שנות כהונתו הממושכות של ראש העיר.

אתנוגרפיה בסניף הליכוד לימדה אותי כי עזרה לפרט מהווה מנגנון מרכזי במערכת פוליטית בעיר מהגרים, אם תרצו, פרשנות חדשה-ישנה לדמוקרטיה ייצוגית. בשיחות עם פעילים מרכזיים, כמו גם באינטראקציות שונות שבהן צפיתי, מעולם לא עלתה לדיון סוגיה פוליטית-חברתית-כלכלית כלשהי על-ידי פעילי הסניף. כששאלתי אותם מדוע הם פנו לפעילות פוליטית, התשובה הפופולרית הייתה: "אני אוהב לעזור לאנשים". רבים אף הפליגו בתיאורים על אודות האושר הגלום ברגע בו מופיעות דמעות הכרת התודה בעיניהם של הנוקדים. "הרגע הזה", הם חוזרים ואומרים, "שווה את כל הפוליטיקה המסריחה".

גם הציבור הפנים שהעזרה הפרטנית היא העזרה המרכזית שאיש ציבור יכול לתת להם. בהקשר זה אמר לי חבר סניף וחבר מועצת העיר זה עשר שנים: "80% מהפניות של הציבור אליך כנבחר ציבור הם בקשות אישיות. בעיקר 'תעביר את הילד שלי מהגן הזה לגן ההוא'". על כך מעיד פעיל נוסף:

את אף אחד לא מעניינת האידאולוגיה. באופן טבעי רמת ההשפעה של חבר ליכוד בצביון החינוך בעיר היא אפס. הוא מבין את זה ולא מתיימר להשפיע, יש פקידות גבוהה. יושב ראש הסניף מבין שההשפעה שלו על רמת הבינוי בעיר, לדוגמה, היא שולית. אז ממה נובע הכוח? מדבר אחד: כיום הסניף יכול פעם בחמש שנים להשפיע על הנציגים שלנו למועצת העיר.

לפי פעילי הסניף, כוחם טמון ביכולת להשפיע על הרכב הרשימה בבחירות הפנימיות. ההשפעה האפסית שיש לחבר ליכוד על החינוך בעיר נתפסת כדבר "טבעי". חברי הסניף אינם נמצאים בקונפליקט עם הפקידות הגבוהה מפני שהם אינם "מתיימרים להשפיע". רבים סיפרו לי כי נבחרו ציבור שמסייעים לציבור מנהלים רישום קפדני אחר האנשים שפנו אליהם, וביום הבחירות הם פונים אליהם כדי לקבל את תמיכתם. אקט זה של רישום הפניות וניהול הפנקסים של העזרה לנזקקים הוא הביטוי הציני ביותר שמצאתי ליחסים שבין הציבור לנבחרו הציבור.

במחקרה "פוליטיקה של נשים או פוליטיקה על-ידי נשים" טוענת הרצוג (1997) כי ייצוגן של נשים ברשויות המקומיות לא הביא לפיתוחו של "שיח נשי" ושל אלטרנטיווה שלטונית. הרצוג מעלה טענה זו גם במאמרה "האומנם עדתיות פוליטית" (1984, עמ' 348). שם היא טוענת כי הדיבור בשם של המזרחים סבל מדה-לגיטימציה, ולכן נבחרו ציבור מזרחים שדיברו בשם הזוגות הצעירים, החיילים המשוחררים, והיום בשם הנזקקים, לא תרמו תרומה לפיתוחה של מודעות אתנית. המחקר הנוכחי מאשר את הרלוונטיות של טענתה של הרצוג גם במערכת הפוליטית של עיר סמי-פריפריאלית בשנות ה-2000; היותו של הסניף מורכב מקבוצה גדולה של דור שני למהגרים מצפון-אפריקה, כמו גם מקבוצות ההגירה של שנות ה-90, לא הבטיחה היווצרות של מודעות אתנית או מעמדית בקרב פעילי הסניף.

תופעה זו באה לידי ביטוי במלוא עצמתה דווקא באירוע מפלגתי שדרש מחברי הסניף לייצר עמדה אידאולוגית מובהקת: ההצבעה על תכנית ההינתקות. המיפקד סביב תכנית ההינתקות סיפק הזדמנות נדירה לבדוק מה קורה כשפוליטיקה הנסמכת על אג'נדה של עזרה לנזקקים וטיפול פרטני בתושב לטובת התחשבות ביום בחירות נדרשת להכרעה "אידאולוגית" באופיה.

הצבעת מתפקדי הליכוד בנוגע לתכנית ההינתקות היא האירוע היחיד בשנות המחקר אשר הוגדר על-ידי חברי הסניף כאירוע "אידאולוגי". גם אירוע זה, כפי שטענתי ביחס לאזרחות המנסכת, מתאפיין באימוץ של כלי מהארסנל הדמוקרטי, מיפקד חברים, אך האופן שבו חברי סניף הליכוד צרכו את הכלי יצק בו תכנים חדשים.

ניצחון השיטה 2: קץ האידאולוגיה?

ניתוח אירוע: הצבעת מתפקדי הליכוד בנוגע לתכנית ההינתקות (2 במאי 2004)

ההצבעה התקיימה במבנה באזור התעשייה. היערכות הצדדים הייתה כשל יום בחירות. כבר בצעדים הראשונים לשם היה ברור מי "בעל הבית"; האירוע אורגן במלואו על-ידי מתיישבי גוש קטיף. חומר הסברה בדמותן של כרזות התריע למרחוק: "בתי כנסת יישרפו, יישוכם ייעקרו, ארץ אבות, לא נסוגים תחת אש". קולו של ראש הממשלה אריאל שרון הדהר ברחבי המתחם, ודבריו בנוגע לנחיצות הישיבה בעזה נישאו בקול רם. המתנחלים התהלכו מחויכים: "הוא עושה את העבודה בשבילנו". העבודה בשטח התבצעה על-ידי ילדים – עשרות בנות בגילאי 15 רצו כחצאיות משתרכות; במבואות המתחם ישבו משפחות עם תינוקות בלולים; ילדים קטנים עמדו וחילקו עגבניות שרי תוצרת גוש קטיף. הילדות הגדולות יותר רצו לדבר, להסביר. גררו עיתונאים

וכתבים מצד לצד. "תגיד את האמת", הן אומרות לי, "נכון שאת מהמתנגדים". "אני אובייקטיבית", חייכתי לעומתן, "זה מחקר מטעם האוניברסיטה". אבל המילה "אוניברסיטה" לא עשתה עליהן רושם רב: "אין דבר כזה אובייקטיביות. את לא תהיי בעדנו. לפחות תתני לנו לייצג את הצד שלנו? תקשיבי לנו?" וכבר הן במקום אחר, שרות, יוצרות מסדרון אנושי בדרך לקלפי. לפתע הן מגיחות עם קרטונים ריקים מפנות את הזבל שנוצר ברחבה. פעילי הליכוד מסביב משפילים עיניים. הם מתביישים.

"לעומת הבנות שלי", אמר לי אחד הפעילים המרכזיים בסניף, "להן (והוא מצביע בתנועת ראש על הבנות האוספות את הזבל) יש אידאולוגיה. כיף לראות אותן. הדבר הכי טוב שהיה לי עד עכשיו זה שיחה של שעה וחצי עם שתי בנות כאלה, כמה הן מבינות ואיזה יכולת ניתוח ואמונה, הבנות שלי, מה יש להן בראש? פלאפונים, קניונים". פעיל אחר: "בתוך ההקשר (ההקשר של יחסי הכוחות המקומיים בסניף, מ.א.ג.) הייתי חייב לשים את עצמי בעד, אז שמתתי את החולצה של 'בעד', ואפילו ישבתי שם (במתחם ה"בעד") כמה דקות. בקלפי שמתתי 'נגד'. ואת הצבעה מצפונית". פעיל ותיק אמר לי: "באתי להצביע 'בעד', אבל היד שלי רעדה ולא יכולתי – שמתתי 'נגד'".

אירוע זה חושף את המקום שבו מתקיימת הפרדה בין צורה לתוכן, הפרדה העומדת במרכז תהליך ההיווצרות של תרבות פוליטית מנכסת. חברי הסניף לא ויתרו על עמדתם והצביעו עליהם צו מצפונם. אך בניגוד למצופה ממיפקד חברים עמדתם זו לא נתפסה כרלוונטית מחוץ לקלפי. המיפקד בנוגע לתכנית ההינתקות היה אמצעי נוסף לצבור כוח, זירה נוספת למצב את עצמך ואת הקבוצה עמה אתה נמנה.

אחר הצהריים נפוצה השמועה על הפיגוע בגוש קטיף ועל מותן של האם ההרה וארבע בנותיה, משפחת חתואל.

הדור הצעיר של הפעילים האשדודים התקשה לעכל את הבשורה, חלקם פרשו הצדה ובכו. אב המשפחה פעל כל השבוע באשדוד, והם הכירו אותו.

כנוע ועייף מצאתי את יושב ראש הסניף יושב על כיסא צדדי פשוט איברים, יחד עם פעילים אחרים כשעליו חולצה עם הכיתוב "בעד": "אני בעד, אבל הם (הכוונה ל"מצודה") עוד הפעם עשו טעות וביקשו מל' שיהיה ראש המטה. איפה הוא? לא הביא אנשים לא הביא כלום. אפילו הוא בעצמו לא היה פה". הוא הרים כמה טלפונים וניסה להסביר ככעס למישהו בצד השני: "נתתם לל' לארגן – אבל אין פה כלום".

מיד עם מינויו של אחראי על המיפקד הועתקה זירת הפעילות ליחסי הכוחות בסניף המקומי ולסוגיות כלכליות-חברתיות רחבות יותר. באופן עקרוני נראה שההתעניינות במי שהתמנה ליושב ראש המטה הייתה גדולה יותר מאשר בקידום העמדות בנוגע למהלך ההינתקות. על כך העיד פעיל מרכזי אחר:

כדי להבין מה קורה פה צריך לראות את זה דרך שני תהליכים: של 'בגדול' ושל מאבקים מקומיים. איך הם נפגשים? החלטנו לנצל את העניין למאבקים פנימיים שלנו. כיוון שב' הכריז שהוא בעד, גם אנחנו בעד. אבל אנחנו לא איתו. ב' מונה

על-ידי המצודה לרכו את העניין. הקמנו מטה עצמאי. שרון יפסיד בגלל השיטה שלו. לקח עסקנים פוליטיים מינה אותם בניגוד לרחשי הלב של האנשים וקיבל התנגדויות. יש אנשים שלנו העובדים בשבילנו ומצביעים נגד. הם כואבים את שיטת שרון. הם (אנשי שרון) משתמשים בכוחנות, באלימות. זאת הפעם הראשונה שהשיטה שלו תפיל אותו. הנה תראי את החברה של נמל אשדוד, הם מצביעים 'נגד' מפני שהם מקווים שאם שרון ייכשל הוא יפטר את ביבי וילך לאחדות לאומית – ככה הם יוכלו לעצור את ביבי על ההפרטות שלו. הוא עושה להם את ההפרטה כי הם הלכו עם עומרי ולא איתו – אז עכשיו הם מחזירים לו. מספר המתפקדים ירד ל-7,200. מתוכם אנחנו מצפים ל-50% הצבעה. אני מהמר על 40-60 נגד ההינתקות.

מישהו שואל את בן שיחי: "מי זאת?", ומצביע לכיווני. הוא צחק ואמר (אף שהוא ידע את התשובה "הנכונה"): "היא מעיתון 'הארץ'".

באירוע זה נחשפות אסטרטגיות פעולה סותרות של חברי הסניף. חברי הסניף ניתקן בין ההצבעה בקלפי לבין הפעילות מחוץ לקלפי, בין תוכנו המקורי של הכלי (הצבעה על תכנית ההינתקות) לבין התוכן החדש שנוצק לתוכו (רשתות חברתיות, הפרטות, שמירת מעמד העובדים בחברות הממשלתיות). כמו כן בשל הדרישה להכרעה "אידאולוגית" בלש חסרונה של שפת ייצוג (אילו, 2000). בשיחות עם פעילים מובילים מ"מחנה הבעד" (גם כאן אין עמדה פרטנית של "בעד" או "נגד" אלא "מחנה"), עלתה תחושה חזקה של מבוכה, של אבדן מילים. הפעילות הנמרצת של המתנחלים העמידה את חברי הסניף במקום של דיון ציבורי שיש לקחת בו תפקיד, לתת מענה. "אבל אין לנו מה להגיד", הם אמרו לי. רבים מהם נתלו בשיחה שהתקיימה עם שר הביטחון: "הוא אמר"/"הוא הסביר"/"הוא נתן נתון". ומעבר לכל "אם הוא בעד (והוא שר ביטחון קשוח), אז גם אנחנו בעד".

ניכר באירוע זה כי לחברי סניף הליכוד באשדוד יש עמדות ברורות ביחס לתכנית ההינתקות, אך הבעתם מחוץ לקלפי איננה רלוונטית לעשייה הפוליטית, ויתרה מכך היא פוגמת בהתנהלותם האסטרטגית.

בארבע אחר הצהריים הגיעו החולצות של מטה ה"בעד". חבורת גברים, עובדי עירייה, התגודדו סביב יושב ראש המטה, ובמבוכה גלויה לבשו את החולצות והמשיכו לעמוד בצד בחוסר מעש.

למחרת התקשרתי ליושב ראש הסניף, ושאלתי לתוצאות: 1,200 מתפקדים הצביעו בעד תכנית ההינתקות, 2,013 הצביעו נגד.

לכאורה אירוע זה מלמד אותנו על היעדרה של "אידאולוגיה" בקרב חברי הסניף, היעדר שבלט על רקע נוכחותם של המתנחלים. אך מתברר כי חברי הסניף מחזיקים בעמדות ברורות ביחס לפינוי ההתנחלויות. חברי הסניף מבחינים בין ההצבעה בקלפי לבין ההתנהלות במבואה לקלפי, מבחינים בין האידאולוגיה הפוליטית. חברי סניף שרצו לייצר קשר כזה נעדרו "שפת ייצוג", נעדרו יכולת ליצור סיפור קוהרנטי, אידאולוגיה. יכולתם הרטרית והארגונית של המתנחלים הקצינה את אילמותה של קבוצת פעילי הליכוד. האופציה שעמדה לרשות חברי הסניף הייתה למגף את פעולת המיפקד לטובת יחסי הכוחות המקומיים, וכך הם עשו.

ניצחון השיטה 3: אין ליכוד בליכוד או "מריבות החמולות בכפרים הערביים"

הסיפור של המרוקאים באשדוד זה שהכול קרה מעל הראש שלהם. העסקנות הפוליטית של מחנה ודיל – זה העשייה, כשהם מרגישים שזה התכלית (פעיל חברתי באשדוד).

ב־14 במרץ 2003 התפרסמה בשבוע באשדוד כתבה שתיארה את הפעילות הפוליטית בסניף הליכוד לקראת בחירת יושב ראש הסניף. הכותרת הייתה "מריבות החמולות בכפרים הערביים":

סניף הליכוד עומד לבחור את מוסדותיו. עד לפני כשבוע המועמד הבטוח ביותר היה יעקב שיטרית, עכשיו התגבש הסכם חדש בין צילקר לסרי ובן-לולו. עלי פי ההסכם, האח השני לאון בן-לולו יהיה יו"ר הנהלת העיר ובתמורה יתמוך בצילקר לראשות העיר ולסרי במקום השני. כאשר פרטי ההסכם דלפו החוצה, החלה סערת רוחות בסניף הליכוד. יעקב שיטרית טוען שבגדו בו, גם שמשון שהרבני, האיש שהובטח לו עלידי האחים בן-לולו שיהיה מקום שלישי ברשימה, בתפקיד סגן ראש העיר, אינו מאמין שהוא נבגד עלידי בן-לולו. לא חלפו שש שעות ולסרי הודיע שהמועמד שלו לראשות הסניף הוא איש סודו ונאמנו, גבי כנפו המצוי בידידות עמוקת עם בן-לולו...

וכך זה נמשך על פני שני עמודים.

כתבה זו מתארת הן את ממדי ה"חמולתיות" והן את משמעותם בעיצוב השיח הציבורי-פוליטי בעיר. אך מעל לכול, הדיווח מתאר את האבסורד ואת חוסר המשמעות שבכריתת הבריתות המופרות תדיר.

גם בעיתות של הכרעה משמעותית, כמו בחירות ארציות, לא נשבר המבנה ה"חמולתי". בתחילת תקופת המחקר התקיימו בחירות לראשות הממשלה והכנסת (בחירות 2001). על רקע זאת סברתי שתתקיים פעילות אינטנסיווית בסניף. פעיל באחת הקבוצות בסניף העמיד אותי על טעותי: "דני נווה הוא ראש יום הבחירות. אז הוא יאסוף את האנשים שלו וינחה אותם. הסניף מת לגמרי. הסניף מת כל השנה – למה שייפתח לקראת הבחירות?" תופעה זו של סיעתיות אינה חדשה ואינה ייחודית למערכת הפוליטית באשדוד. במאמרו "האמנם חמולות?" מדווח שוקד (1998) על קיומה של התופעה בקרב מהגרים מתונים וממרוקו במושבים בשנות ה-60. שוקד שואל אם ממצאי מחקרו עולים בקנה אחד עם מושג "החמולה", והוא משיב על כך בשלילה. לטענתו, את צורת ההתארגנות של נחקריו ניתן לתאר כסיעה – התארגנות לטווח קצר. הניתוח שאציע כאן אינו שם את הדגש על ההבחנות האנתרופולוגיות של התופעה. להבנתי, השימוש הרווח בעיר במושג "חמולה" נועד לסמן את האופן שבו הדוברים רואים את התופעה: כמשהו נלעג השייך לחברות מזרחיות באופיין ואין לו דבר עם מושג הדמוקרטיה. זהו מעשה ברור של אורינטליזם שנועד להבטיח ייצור מתמיד של הבדל. בהקשר זה יש לציין שנטייתו של כל פעיל פוליטי – מכל מוצא, מעמד ואזור מגורים – היא למצות את התמיכה בו ראשית במעגלים החברתיים הראשוניים – משפחה וחברים – אך כאשר מהגרים ממדינות אסיה-אפריקה עושים זאת הרי שהתופעה נתפסת

כ"חמולתיות", וכפי שקרה בתקופת שלטונה של מפא"י, אף "גרוע" מכך – כ"עדתיות" (הרצוג, 1981).

זיהוי של הדפוס הזה בעיר בישראל בשנות ה-2000 מפריך את התזה המודרניסטית המבקשת לראות בכך "שלב הסתגלות", פיתוח חברתי זמני אשר ישמש עד ביסוסו המושלם של שלטון המודרנה בתודעת הבריות. במונחיו של שוקד, מחקרי זה מצביע על מיסוד "התנאים החיצוניים הקשים", שכן הסיעתיות נתפסת כמשאב במקום שבו אין משאבים אחרים, וזאת הנקודה החשובה. אחוז ניכר מהפעילים המרכזיים נעדר משאבים, כגון קשרים בתקשורת הארצית, חברות אישית עם נדבנים יהודים בחו"ל וקשר לקרנות ולעמותות. "החמולתיות" לכאורה מטופחת כחסות השיטה, עד שהיא הופכת להיות השחקן העיקרי בעיר.

המחנאות היא עיקרון מארגן בפוליטיקה, אך נדמה כי סוג האינטראקציה ועוצמתה – בגידות מרובות ואבדן האמון בחברי הסניף – הפתיע אף את חברי הסניף עצמם. לתופעה זו השלכות קשות על תחושותיהם והתנהלותם של חברי הסניף.

כך הופכת חוויית הסובייקט המבקש להיות פעיל במערכת הפוליטית לחוויה קשה של ניכור ובדידות. המחנות, הדילים והבריתות קצרי הטווח יצרו חוסר אמון. האתר החברתי ששימש פעם כמקור להזדהות קולקטיבית הפך למקום בו "אינך יכול לסובב את הגב", כמאמר פעילים רבים עמם שוחחתי.

כששאלתי את יושב ראש הסניף שאלת תם: "מה זה בעצם דיל?" הוא השיב לי:

דיל, אם את רוצה להסביר אותו במונח פוליטי, זה דבר הכי מלוכלך – זה שהיה נגדך, היום הוא חבר שלך. הבלתי יאומן – יאומן. דיל זה שמנסים להתחבר מול מטרה על חשבון אינטרסים, לא למטרת הצלחה של המקום... אף אחד לא נלחם בזה [בתופעות האלה]. טוב לכולם ככה.

כשהבחרים או המתפקדים הם "סחורה", כשתמיכה פוליטית הופכת להיות אקט של חוזה אישי בין פרטים למועמד מסוים, אזי הצבעה על-פי ההבנות שהושגו בדיל הופכת להיות "בגידה", מעילה באמון ושבירה של יחסי "תן וקח":

מחנה נוצר בפריימריז, אנשים מביאים מתפקדים – לכל קבוצה כזאת קוראים מחנה. אני גר ברובע X ואני מכיר אנשים ומחתיים אותם אז הם מצפים ממני שאני אשרת אותם. אחרת למה הם מילאו טפסים? לייצג במועצת העיר. לעזור להם מבחינה ציבורית. לפתור להם את בעיות הרובע מסים וכו'. אני פקדתי 350 איש (אחד הפעילים).

פעיל אחר בדרג הביניים בסניף אמר:

פעילים זה קבוצה של אנשים אינטרסנטים שיש להם עניין לקדם עניינים אישיים לקדם חברים – שרוצים לנהל את העסק. אמרתי ליצחק דריי איך ירדנו לשני

מנדטים, אז הוא אמר לי הזיכרון של האנשים קצר, והוא סיפר לי סיפור: 'כשהייתי ממלא מקום ראש העיר באו אליי מלא אנשים – אני מובטל, הבת שלי חולה – אין בעיה הכנסתי את אשתו להיות סייעת בגנים'. אחר כך בא אליו אותו האיש ושאל מה עם הבן? אמר לו דרי – אולי ניתן לעוד פעילים, יש עוד אנשים, ואז האיש אמר לו אתה בן זונה, שלום, אני לא אבחר בכך יותר. אני טוען בבסיס הטענה שלי שאין רע בלחלק ג'ובים – זאת השליחות שלהם. להיטיב עם המדינה ולהיטיב עם הפעילים, בתנאי אחד – שהכישורים יתאימו.

המחנאות, בהתאם למבנה החברתי ולתרבות העירונית באשדוד, הפכה להיות תצורה פוליטית אפקטיבית ולכן גם דומיננטית. המבנה הפיזי והחברתי של העיר, כפי שעמדתי עליו בחלק התאורטי, הוא שמכונן תצורה זו.

"אם כל המתים היו קמים כולם היו מצביעים לראש העיר, כי הוא היה בהלוויה של כולם. אין כאן דיסטנס", אמר לי דרי יושב ראש מועצת הסניף, "ואין הכרה ביכולתו של השני". השני הוא אני. הוא כמוני. ואם הוא יכול אז גם אני יכול. אם הוא ראוי אז גם אני ראוי. אבל הוא לא ראוי... וגם אני לא. נראה שרובם של המועמדים נתפסים, גם בעיני עצמם ובעיני חבריהם למפלגה, כ"לא ראויים", וזה גם אחד המאפיינים המרכזיים והטרגיים של המערכת הפוליטית באשדוד.

ניצחון השיטה 4: צריך מישהו ראוי, וזה לא אני

אני נפגשת עם יושב ראש סניף הליכוד במקום עבודתו של אחד הפעילים. עם כניסתנו פונה הפעיל ליושב ראש הסניף:

פעיל: נהיית בריג'דט ברדו... כל יום מופיע בעיתונים. אתה חבר שלי – אתה לא מהצד השני אז זה מרגיז אותי שאתה לא מזכיר אותי. שלחתי לחברי ליכוד את קורות החיים שלי ומה אני רואה, שכחתי עמוד אחד. אם יש עוד מועמד ואני אהיה חוצפן ואגיד אפילו לראשות העיר שיש לו קורות חיים כאלה – אני מוותר על האזרחות הישראלית שלי. שייבחרו על-פי דילים של אנשים כמו פ', שהגדולה שלו שהיה מכבס כביסה לאנשי בית"ר, אנחנו צריכים פה ראש של כובס. **יושב הראש:** זאת הבעיה עם שיטת הבחירות. מה לעשות שהפריימריז קובע. **פעיל:** כן שיטה. לא שיטה. אין לנו בררה. אין לי עוד עיר ללכת אליה.

בתקופת המחקר הייתי עדה לאופן הרכבת הרשימות. תהליך בו פורקו ונדונו סוגיות מרכזיות בבחירת נציגי ציבור. "מי ראוי?" הייתה השאלה המרכזית שעמדה לדיון. התכיפות שבה השתמשו במילה "ראוי" בזירה הציבורית תרם להזרה של המושג; מה מסתתר מאחורי מילה זו?

שאלתי פעיל בסניף מה הגדרתו ל"ראוי". התשובה שקיבלתי הייתה: "פעילי ציבור שמייצגים את הקהילה, עורכי דין, ראשי מפעלים, לא חייב להיות פוליטיקאים מקצועיים".

רוב הנשאלים החזיקו באותה עמדה: קודם כול יש חשיבות לניסיון בניהול ציבורי ואחר כך באה ההשכלה.

שפירא (1984, עמ' 152) מסייע לנו לראות את ההשכלה והניסיון הציבורי כסמני גבולות, מחסומים המדירים קבוצות מסוימות מלאחזו במושכות השלטון. בעוד שבדור הראשון להגירה אי עמידה בפרמטרים אלה הביאה את "דור המדבר" לביטול עצמי ולפינוי המקום למועמד "הראוי", כפי שקרה באשדוד של 1969, בדור השני חל שינוי. "בני העולים" אמנם לא זכו לרכוש השכלה ולשרת כמנכ"לים וכחברי דירקטוריון בחברות ממשלתיות, אך בניגוד להוריהם, הם אינם מוכנים לפנות את כיסאותיהם.

במחקר השדה למדתי על ההפנמה העמוקה של מעמד ה"לא ראוי", עד שפעילים מרכזיים הנהנים מתמיכה בסניף אינם מעזים להציע את מועמדותם, ואלה שעשו זאת כרתו מאחורי הקלעים הסכמים שהבטיחו את מקומם מבלי להתמודד בבחירות אמיתיות.

המכשול בדרך לקריירה פוליטית, היעדר ההשכלה, מתורגם בתנאים אלה ליתרון פוליטי, בבחינת אני "עמך", "קול העם". רבים מהאנשים שטענו לסמכות בזכות היותם "עמך" לא התמודדו בסופו של יום על מקום ברשימה.

בריאיון עמו אמר פעיל מרכזי, חבר מועצת העיר זה 10 שנים, שהציג עצמו כיליד שכונת מצוקה, ואשר שירת בצבא כסרן ביחידת עילית:

לי אין את המידע איך לנהל עיר. זה דבר מורכב. דורש התעלות של הבן אדם. יש לי פוטנציאל אבל אם אני אכנס לנעליים של ראש העיר, ייקח לי שנה שנתיים לקבל את הידע שלו. אפילו פרופסור לא יכול להלהיב כמו מישהו מהשוק שאין לו בעיה להוציא טופס ולפקוד אנשים.

בדבריו אלה הוא מסמן את הפער בין כוח פוליטי, שגם "מישהו מהשוק" יכול להשיג, לבין הידע הנדרש להנהגת עיר. בין השניים משתרע מדבר שגם 50 שנות עירוניות לא צלחו אותו. בדברים אלה אף בא לביטוי נוסף הניתוק שבין התצורה לתכנים.

מרגע שנפרש "המדבר", ומשני קצותיו נעמדים "הראויים" ו"הלא ראויים", עולה שאלת הקשר שבין האתניות ל"ראיות". חבר סניף המשמש גם כפעיל שכונתי:

אנחנו הספרדים לא מוכיחים שאנחנו יותר טובים. ספרדי מקבל תפקיד הופך עבד כי ימלוך, בעירייה מלא כאלה. 40 שנה מי שולט בעירייה? צילקר, גרמני-רוסי. אם אנשים מנהלים כאן 17 אלף איש (הדובר מתכוון ליושבי ראש הוועדים) כמה יש בגן-יבנה? כמה בירוחם? איך מנווטים את הכוח בעיר? עליפי פוליטיקה. אין לי בעיה של ראשות עיר, אני יכול לנהל. אני עמך.

שאלה: "מה עושה אותך 'עמך'?"

תשובה: "אני לא עשיר, אני לא עושה קומבינות, אני עובד קשה, אני מסתכל על אנשים בגובה העיניים".

דברים אלה המשקפים את הלך הרוח בסניף, מביעים את התסכול, את התרסת ה"אני ראוי" ואת הנסיגה לאחור. האתניות מהווה את חומר הבניין ממנו עשויה גדר ההפרדה בין

ה"ראויים" ל"לא ראויים". הדובר בסופו של יום לא הציג את מועמדו לרשימת הליכוד למועצת העיר.

מה קורה כאשר אחד מה"לא ראויים" מציג את מועמדו ואף מצליח להיבחר כחבר כנסת:

כולם מדברים על בן-לולו, מה הוא עשה רע למישהו? נבחר בזכות. וכל מי שמתפלא לא יודע מה זה פוליטיקה. בן-לולו מכיר אלפי אנשים. ביבי היה מבקש שיצטרף אליו בכינוסים כי הוא מכיר אלפי אנשים. הוא חרש את השטח והצליח. שנים אתה בקשר עם אנשים ומגיע היום שאתה אומר להם בחזרה – עכשיו אני צריך ממך טובה. תצביע עבורי, והם עוזרים לך על זה שעזרת להם כל השנים. בכנסת יש אנאלפביתים גדולים ממנו. כמו חברת הכנסת סופה לנדזור, כמו רובי ריבלין, תראי את עמרי שרון אצל דן שילון – לא יודע לדבר, מגמגם לגמרי – אבל פוליטיקה הוא עושה מצוין. אז מה זה קשור? התקשורת מגויסת לשמאל – זה ידוע. מה זה מר"צ אם לא דיקטטורה? ומה זה שינוי אם לא דיקטטורה? למה מכוונים לליכוד? אנשים לא עברו על החוק ואם כן אז בשוליים. אנשים ניצלו את השיטה. הבעיה של כולם זה שהאנשים הלא נכונים ניצלו את השיטה (פעיל בסניף הליכוד בעיר).

ניצחון השיטה 5: רשימה עצמאית

רעיון הרשימה העצמאית זוכה לפופולריות גדולה בשדה הפוליטי המוניציפלי. פרקטיקה זו מערערת את כוחן של המפלגות הגדולות, ולמעשה יוצרת מעין הפרטה של המערכת הפוליטית: מי שעיתותיו וממונו בידו, יכול להקים מסגרת פוליטית שתאפשר לו למנות רשימה מבלי להודקק לבחירות מקדימות בסניפים.

רעיון הרשימות העצמאיות צמח עם החדרתו של רעיון פיצול ההצבעה. ברזילי (1997) מכנה את הפיצול ברשויות המקומיות "פיצול חיצוני", שמתאפשר בעקבות דה-לאומיות המתרחשת ברשות המקומית: הרשות המקומית נהפכת למעין אוטונומיה פוליטית. מחד ההצבעה המפוצלת מקשה על יכולת התפקוד של השלטון, ומאידך חיזוק הגופים האופוזיציוניים תומך בדמוקרטיה.

בצעד מפתיע החליט ראש עיריית אשדוד בבחירות 2003 לרוץ ברשימה עצמאית כדרך לעקוף את סניף המפלגה שנחשב "תת רמה, מסוכסך, מפולג ואינטרסנטי" (כלשונו של אחד מחברי הסניף). רוב הפעילים עימם שוחחתי גילו הבנה להחלטה זו:

אמר לי ראש העיר בשיחת טלפון בינינו, בכל הארץ יש רשימה אחת שראש העיר מכהן מטעם הליכוד וזה אני. כל ראשי הערים בארץ שהם ליכודניקים – לא רצים מטעם הליכוד. בני ועקבין מאשקלון – אשקלון בתנופה. מה תנופה? הוא ליכוד. ללוש מדימונה – דימונה בעוצמה. ראשי העיר נמאס להם מהסחיטה של הסניף המקומי. הרעיון שסניף יבחר רשימה – זה לא מעשי. אני ראש העיר, אומר צבי, אתם רוצים מעורבות? תביאו לי גלריה של אנשים איכותיים שיכולים לקשט את הרשימה. בואו נביא 20 ונדרג. במקום זה כל אחד אומר לו: אני מועמד, אני מועמד.

עם כל הכבוד, איתכם אני לא מביא שני מנדטים. מי אתם בכלל? את מבינה את הרציונל?

אני מוכן להיות בליכוד, צבי אומר, צבי בדעותיו הוא איש ארץ ישראל השלמה. ביתר"י ביסודו, בשורשיו, בוא נסכים על הגלריה של האנשים. אנשים עם רקורד של עשייה. רואי חשבון. (אנשים) באים משום מקום, אז למה שתקבל מקום?

מנגד, מספר מצומצם של פעילים ביקר את ההחלטה לרוץ ברשימה עצמאית:

זה לא ציבורי ולא מעשי ולא מתקבל על הדעת. ברגע שהסניף נכנע לראש העיר, בוודאי שלא מייצגים את הציבור הרחב... ראש העיר אומר אני לא מכיר בשכונות, בכל הציבוריות הזאת, אז הוא קוטע את הכוח. לציבור אין מה לעשות.

קולות אלה נשארו בבחינת מיעוט הן בסניף הליכוד והן בציבור האשדודי. המפלגה היא תנאי מרכזי בקיום פוליטי דמוקרטי בהיותה מתווכת בין האזרחים לשלטון (גרינברג, 1999, עמ' 216). הרשימה העצמאית, אם כך, מהווה דוגמה למגמות אנטי דמוקרטיות בחברה הישראלית ולנטרול כוחן של קבוצות פעילים מפלגתיים. מכאן שנטרול כוחה לטובת רשימות עצמאיות הוא נטרול כוחם של קבוצות הביניים בחברה הישראלית. בהקשרים חברתיים אלה הרשימה העצמאית היותה דווקא מכשיר של דה־מוקרטיזציה.

ראש העיר שמכהן 30 שנה על בימת הליכוד החליט להקים סיעה נפרדת, וזה עוד טעות אחת שמאפשרים לראש עיר מכהן ללכת כעצמאי ולחזור לליכוד. האופציה היא שהוא נשאר בליכוד – לא רוצה – מחרימים אותו. אבל פה נותנים לו אפשרות לצאת ברשימה עצמאית ולחזור מיד אחרי זה. הוא מקבל מימון מהליכוד ואפילו עידוד לצעד זה. אחרת, אם באים ואומרים את מה שאני אומר "אם אתה הולך – אתה נמחק" – כל ראשי הערים ילכו והליכוד באמת יימחק. הם (במצודה) אומרים שהוא יעשה לליכוד את המוות בחוץ – אז נותנים לו סוכרייה שיישאר בקשר עם ההורים. זה אותו דבר בכל הארץ. יש בעיות בליכוד כי כולם רוצים להיות מלכים ובעלי בית. אני מקווה לעשות מאמץ אחרי שראש העיר ייבחר לראשות, לחבר אותו חזרה אלינו ולעשות משהו טוב למען העיר (יושב ראש הסניף).

יושב ראש הסניף, שניהל עם ראש העיר משא ומתן, ולעתים אף מאבק, כדי להניא אותו מהחלטתו זו, גילה גם הבנה להחלטת ראש העיר. "יש בעיות בליכוד כי כולם רוצים להיות מלכים ובעלי בית". כלומר, נוצרה דינמיקה תוך סניפית, לפיה אנשים שנתפסו כ"לא ראויים" בעיני הציבור אינם מרפים מתביעתם לעמדת כוח. כך הליכוד, כפי שטענתי בתחילת הפרק, הפך זירה אטרקטיבית עבור קבוצות מנוחשות לבטא את קולן, אך בדרך זו עברה מפלגת השלטון תהליך של דה לגיטימציה ודימויה בעיני הציבור ירד.

ומנגד, כיצד תיראה רשימתה החדשה של המפלגה החדשה? המועמדים המבוקשים היו אנשים "נקיים", בלתי "נגועים" בפוליטיקה, משכילים והחשוב ביותר – מזהים עם קבוצה

אתנית מסוימת, אם תרצו united colors נוסח אשדוד. כך שנוסחת הקסם שהתגבשה כללה מהנדס קראי ומדען גרוזיני. אמר לי מקורב לראש העיר:

במקום העשירי ברשימה החדשה שלנו מדען גרוזיני יליד אשדוד, מרצה בפקולטה לרפואה איש מפלגת העבודה. יש 60 אלף עולים מחבר העמים את רואה רשימה עצמאית של צילקר שלא מתייחסת אליהם בכלל? שלא שמה נציג בקבוצה? רוסים יהיו, מרוקאים, דתיים, התאחדות עולים. ייצוג לחתך של בעלי מלאכה ותעשייה – אנחנו רוצים ליצור רשימה שתגיע להישגים, שניתן יהיה לעבוד בעיר. הרשימה הרוסית, 9 מנדטים, הם יהיו כמו רובוטים. אני מחפש אנשים עם עשייה ציבורית. הרשימה הגרוזינית – יש להם רשימה אותנטית שהנבחרים, רגע אחרי הבחירות, הקהילה לא מעניינת אותם. אבל יש אחרים שמארגנים ערבי שירה, פולקלור, נותנים לקהילה. אני לא מחפש כריזמה, בסופו של דבר העניין של הרשימה זה עניין של קמפיין. יותר אגרסיווי או פחות. מה שחשוב זה מי שמוביל. צבי הוא ראש העיר הוותיק ביותר במדינת ישראל. ראש העיר שכרגע מקבל את הסקרים הכי גבוהים במדינה.

תוצאות הבחירות (שוב) מעידות על כך שראש העיר כיוון לדעתם של תושבי העיר, וקיבל את ההחלטה הנכונה ביותר מבחינתו: "אשדוד אחת" בראשותו של צילקר גרפה 4 מנדטים (פי שניים מרשימת הליכוד), ואליה הצטרפו (בקואליציה סגורה מראש) הליכוד (2 מנדטים) ואשדוד ביתנו (5 מנדטים).

דיון: "כמו בדמוקרטיה" על ייצוג פוליטי חקייני

בחיבור זה הבאתי אתנוגרפיה של מערכת פוליטית מעיר מהגרים מתוכננת אותה אפיינתי כאזרחות מנכסת (appropriating citizenship). צורה זו התגבשה במציאות חברתית פרדוקסלית, שבה המפלגה וחברי הסניף באשדוד נמצאו בשיא כוחם כשברקע משברים כלכליים ומדיניים¹⁰ שגרמו להתרחבותו של הפער החברתי בישראל. בלשון השדה אשאל, כמה מבין העסקנים הפוליטיים בסניף הליכוד המקומי הם "מדענים גרוזינים" או "מהנדסים קראים"? אלה הן הסוגיות שלא נדונו במחקר על אי צמצום הפערים בדור השני של המהגרים ממדינות אסיה-אפריקה. בעוד רבים מבני הדור הראשון פינו את מקומם, משום שהפנימו את היותם "בלתי ראויים" על רקע השכלתם המועטה וניסיונם הדל בניהול מערכות ציבוריות, הדור השני, אינו מוכן לפנות את הכיסא.

כך האידאולוגיה הליברלית הופכת להיות ID-ology (Comaroff & Comaroff, 2003), כלומר האנשים מנכסים את מושג הדמוקרטיה לצרכי הגדרה עצמית. בהקשר של פערים חברתיים מתרחבים, "דמוקרטיה" אינה נתפסת כצורת שלטון שיש לשאוף לקיים אותה, אלא

10 ימי עבודת השדה הם ימי האינתיפאדה השנייה והמיתון הכלכלי (משבר האמהות החד-הוריות וההפגנות סביב חוק הנגב).

כמשאב אפקטיווי למוביליות חברתית ולצבירת כוח. ניתוח זה הוא בעל פוטנציאל ביקורתי מפרק. מהממצאים האמפיריים ומסגרת הניתוח המוצעת "דמוקרטיה" מתגלה כנתיב אירור צנטרי הניזון מאירועים פוליטיים וחברתיים של העולם המערבי בלבד אף שהוא שואב את כוחו מהטענה לאוניורסליות, מהיותו "אמת" פוליטית שאיננה ניתנת לערעור. בתנאים של ריבוי אתני ומצוקה כלכלית, דמוקרטיה, אם הייתה שם אי פעם, פינתה את מקומה לאזרחות מנכסת.

את השינוי מסמן השימוש התדיר במושג "כמו": "כמו בדמוקרטיה גם אנחנו". ועוד יותר מכך – "בליכוד תמצאי את הדמוקרטיה האמיתית". כך השיח הדומיננטי נוכס לצורכי מוביליות וצבירת כוח.

חויית האזרחות המנכסת נוצרת בנקודת המפגש שבין חברת המהגרים והאוטופיות המודרניסטיות, ולענייננו אוטופיית הדמוקרטיה. חברת המהגרים מנכסת את ה"מודלים ראויים" מפלגה, בחירות, מיפקד חברים, ויוצקת בהם תכנים חדשים העולים בקנה אחד עם המבנה החברתי של העיר. חברי הסניף והמרכז, במסגרת החברתית-כלכלית שבה הם פועלים, סבורים כי במידה רבה הם משמשים כגוף מתווך, שהרי הם מוציאים ומביאים את תביעותיהם של האנשים בפני נבחריהם. אך שוב, האימוץ הגורף של השיטה לא מביא אותם לדרוש שינוי בסדרי העדיפויות או להשפיע על סדר היום, אלא לדאוג לצרכים הפרטניים של תושב כזה או אחר: להעביר את הילד של גברת כהן מהגן הזה לגן ההוא, ולמצוא לביתו של אדון לוי תפקיד של סיעת גננת.

האזרחות המנכסת, כשמה כן היא, נוצרת כאשר קבוצות חברתיות מנכסות את הכלים ואת השפה הפוליטית המודרנית, ויוצקות לתוכם תכנים חדשים ופרשנות חדשה. כך ניתן להבין מדוע מעשה זה מתפרש כאיום על הקבוצות ההגמוניות; כאשר סוכנים חברתיים המתויגים כ"לא ראויים" מאמצים את הכלים הנורמטיביים "הראויים", ובאמצעותם מצליחים לצבור כוח פוליטי שסולל את דרכם אל תוככי הארגון, מרחק נגיעה ממשאבים כלכליים וחברתיים רבים, מופעל עליהם פיקוח חברתי אלים ומחמיר הדוחק אותם אל מחוזות תיוג קיצוניים יותר, והם הופכים להיות "העבריינים" או "המושחתים". אף שמאז ומעולם הייתה המערכת הפוליטית נגועה בפלילים ובמעילה באמון הציבור, כפי שגם אנו עדים בשיעורים גבוהים במערכת הפוליטית הישראלית (נגבי, 2005), תופעת השחיתות השלטונית זוהתה עם חדירתם של "הלא ראויים" – העבריינים בפוטנציה – אל תוך מרכזי המפלגות והפרלמנט. אין זה מקרה שאותם "לא ראויים" היו גברים מזרחים. הלך רוח זה נחשף בהתבטאותה של השרה לימור לבנת ערב ועידת הליכוד, לפיה "עבריינים מנסים להשתלט על הליכוד" (ורטר, 2004), מה שיצר סערה פוליטית כלל ארצית.

ניתוח זה של מערכת פוליטית בעיר לאום מודרנית המיושבת במהגרים מנהיר ומאיר את מערכת הבחירות הארצית של 2006; במעשה נואש של טרום בחירות הצליח בנימין נתניהו להעביר במרכז הליכוד תיקון לסעיף 139א' של חוקת הליכוד, שמשמעו בחירת חברי הכנסת בפריימריז פתוחים לכלל מתפקדי המפלגה, במקום להשאירם במסגרת המרכז, שנתפס כזירה המובהקת של האזרחות המנכסת. סקרי העיתונים ביום שלמחרת ההחלטה דיווחו על 8 מנדטים נוספים שהציבור העניק לליכוד בשל החלטה זו. מרכז הליכוד, שנתפס כאיום כה גדול, היווה בסופו של דבר את הבסיס להיווצרותה של מפלגת המרכז "קדימה". הציבור הישראלי, ללא כל קשר לדעותיו בסוגיות שעומדות ברומו של עולם, ביקש להגן על מעמדו

של "המודלים הראויים" באמצעות בידודם והרחקתם של הסובייקטים המדוברים ממקורות כוח.

אחרי שהייתה לאחת הערים הראשונות שניבאה את עליית הליכוד ב־1977, אחרי שהיוותה את הבסיס ואת מקור ההשראה ליצירתה של "ישראל ביתנו", נדמה שאשדוד עשתה זאת שוב. שלוש שנים לפני הקמת "קדימה" היא יצרה את הנתיב הסוציולוגי להקמתה של המפלגה, שמקור הלגיטימציה העיקרי שלה הוא שמירה על "הדמוקרטיה הראויה" באמצעות הרחקתן של קבוצות חברתיות מסוימות ממגרש המשחקים הפוליטי, נהייה ונהירה אחרי מנהיג־אב סמכותי ורשימה מסדרת באמצעות יחצ"נים ואנשי פרסום הממנים רשימת אנשים "נקיים" ו"משכילים" "מכל קצוות הקשת החברתית" – כך מבקשת האזרחות המנכסת להציג עצמה כאזרחות ראויה.

מקורות

אהרון־גוטמן, מ' (2005). לתכנן ולחיות את עיר הלאום המודרנית: על גבולות ומגבלות האזרחות בישראל של שנות ה־2000. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת תל־אביב.

אילוז, א' (2001). מדוע לימודי התרבות חיוניים לתיאוריה של צדק: תשובה לריצ'רד רורטי ולניסים קלדרון. סוציולוגיה ישראלית ג(2), 395-419.

אייזנשטדט, ש"ב (1998). ההבניה של הזהות הקולקטיבית: כמה אינדיקציות אנליטיות והשוואתיות. סוציולוגיה ישראלית, א(1), 13-37.

– (2002). הדמוקרטיה ונפתוליה: פרדוקסים בדמוקרטיה המודרנית. משרד הביטחון. אפרת, צ' (2000). התוכנית. תיאוריה וביקורת, 16, 203-211.

אסנת, ד' (2004). "מחייטים וסנדלרים בנינו פה נמל": פועליות, לאומיות ואתניות בקרב פועלי נמל אשדוד 1961-1967. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, באר־שבע.

ארון, ר' (1993). ציוני דרך בהגות הסוציולוגית. תל־אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

ברזילי, ג' (1997). הבחירות המקומיות בתל־אביב יפו, 1993: פיצול ההצבעה. בתוך ד' נחמיאס וג' מנחם (עורכים), מחקרי תל־אביב יפו: תהליכים חברתיים ומדיניות ציבורית (עמ' 141-165). תל־אביב: רמות, אוניברסיטת תל־אביב.

גולדברג, ג' (1992). המפלגות בישראל: ממפלגות המון למפלגות אלקטוראליות. תל־אביב: רמות, אוניברסיטת תל־אביב.

גונן, ע' (1982). בחינה גיאוגרפית של התחרות האלקטוראלית בין המערך והליכוד בערים היהודיות בישראל, 1965-1981. מדינה, ממשל ויחסים בין לאומיים, 19-20, 63-87.

גלילי, מ' (2003, 4 אפריל). חד גדיא, חד גדיא. השבוע באשדוד.

– (2003, 14 מרץ). מריבות החמולות בכפרים הערביים. השבוע באשדוד.

גרינברג, ל' (1989). פעילי ציבור בשלטון המקומי ובהסדרות – המימד העדתי. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

- (1999). דמוקרטיה מדומיינת בישראל: רקע תיאורטי ופרספקטיבה היסטורית. סוציולוגיה ישראלית ב(1), 209-240.
- גרץ, נ' (1995). שבויה בחלומה. תל־אביב: עם עובד.
- דה טוקוויל, א' (1970). הדמוקרטיה באמריקה. ירושלים: מוסד ביאליק.
- הרצוג, ח' (1981). הרשימות העדתיות לאסיפת הנבחרים ולכנסת (1970-1977): האומנם זהות פוליטית עדתית? תל־אביב: אוניברסיטת תל־אביב.
- (1984). האמנם עדתיות פוליטית? מגמות, כ"ח(2-3), 332-354.
- (1997). פוליטיקה של נשים או פוליטיקה על־ידי נשים: חברות במועצת עיריית תל־אביב יפו. בתוך ד' נחמיאס וג' מנחם (עורכים), מחקרי תל־אביב יפו: תהליכים חברתיים ומדיניות ציבורית. תל־אביב: רמות, אוניברסיטת תל־אביב.
- ורטר, י' (2004, 8 ינואר). לבנת: "לא קיבלתי קריזה לא באה לי הג'ננה, החלטתי שהגיע הזמן". הארץ.
- ינוב, ר' (2002, 13 דצמבר). בן לולו הודח מתפקידו ברשות הדואר והחליט להתמודד על מקום בכנסת. כאן דרום.
- יער־יוכטמן, א' (1986). יזמות פרטית כמסלול לניעות סוציו־כלכליות: היבט נוסף על הריבוד העדתי בישראל. מגמות: רבעון למדעי ההתנהגות כ"ט, 393-412.
- כהן, י' (2006). התפתחות פערי שכר אתניים, לאומיים ומגדריים בישראל. בתוך א' רם ונ' ברקוביץ (עורכים), אי/שויון (עמ' 339-347). באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון.
- נגבי, מ' (2005). כסדרם היינו: במדרון החלקלק ממדינת חוק לרפובליקת בנות. ירושלים: כתר.
- סמוחה, ס' (1993). ססעים מדעיים, עדתיים ולאומיים ודמוקרטיה בישראל. בתוך א' רם (עורך), החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים (עמ' 171-202). תל־אביב: ברירות.
- (2000). המשטר של מדינת ישראל: דמוקרטיה אזרחית, אי דמוקרטיה או דמוקרטיה אתנית? סוציולוגיה ישראלית ב(2), 565-630.
- פלד, י' ושפיר ג' (2005). מיהו ישראלי: הדינאמיקה של אזרחות מורכבת. תל־אביב: אוניברסיטת תל־אביב.
- שוקד, מ' (1998). האמנם חמולות? סיעות משפחתיות ופוליטיות בתהליך ההסתגלות למושב. בתוך ש' דשן ומ' שוקד (עורכים), החוויה הבין תרבותית (עמ' 173-183). ירושלים: שוקן.
- שפירא, י' (1984). עילית ללא ממשיכים: דורות מנהיגים בחברה הישראלית. תל־אביב: ספרית פועלים.
- (1989). לשלטון בחרתנו: דרכה של תנועת החרות – הסבר סוציולוגי־פוליטי. תל־אביב: עם עובד.
- (1996). חברה בשבי הפוליטיקאים. תל־אביב: ספרית פועלים.

Bhabha, K. H. (1994). *The Location of culture*. London: Routledge.

Comaroff, J. L. (1987). Of totemism and ethnicity: Consciousness, practice and the signs of inequality. *Ethnos*, 52(3-4), 301-323.

- Comaroff, J. L., & Comaroff, J. (Eds.). (1999). *Civil society and the political imagination in Africa: Critical perspectives*. Chicago: University of Chicago Press.
- (2003). Reflections on liberalism, policulturalism, and ID-ology: Citizenship and difference in South Africa. *Social Identities* 9(3), 1–33.
- Gans, J. H. (1962). *The urban villagers: Group and class in the life of Italian-American*. New York: The Free Press.
- Hall, D. K. (2002). *Lives in translation: Sikh youth as British citizens*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Shklar, N.J. (1991). *American citizenship: the quest for inclusion*. Cambridge, M.A.: Harvard University Press.
- Taussig, M. (1993). *Mimesis and Alterity*. London: Routledge.